

NIKOLAJ BERĎAJEV PRAMENE A ZMYSEL RUSKÉHO KOMUNIZMU

NIKOLAJ BERĎAJEV
PRAMENE A ZMYSEL
RUSKÉHO KOMUNIZMU

Úvod

Ruská náboženská idea a ruský štát.

Ruský komunizmus je ťažké pochopiť pre jeho dvojaký charakter. Z jednej strany je to zjav svetový a medzinárodný, z druhej strany je to zjav ruský a národný. Pre ľudí na Západe je zvlášť dôležité pochopiť národné korene ruského komunizmu, jeho determinovanosť ruskými dejinami. Znalosť marxizmu tomu nepomôže.

Ruský národ svojim psychickým založením je národom Východu. Rusko je kresťanský Východ, ktorý bol dve storočia vystavený mocnému vplyvu Západu, a vo svojej vrchnej kultúrnej vrstve asimiloval všetky západné idey. Historický osud ruského národa bol nešťasný a trpiateľský, a vyvíjal sa katastrofickým tempom, prerušovane a so zmenami v type civilizácie. Napriek mienke slavjanofilov, v ruských dejinách nemožno nájsť organickú jednotu. Ruský národ musel ovládať príliš obrovské priestranstvá, príliš veľké boli nebezpečenstvá z Východu od tatárskych vpádov, pred ktorými chránili aj Západ, veľké boli nebezpečenstvá aj zo strany samého Západu. V dejinách vidíme päť rôznych Rusí: Rusko kyjevské, Rusko tatárskoho obdobia, Rusko moskovské, Rusko petrovské, imperátorské, a napokon,

nové, sovietske Rusko. Bolo by nesprávne tvrdiť, že Rusko je krajinou mladej kultúry, donekdávna ešte polobarbarskou. V určitom zmysle Rusko je krajinou starej kultúry. V kyjevskom Rusku sa zrodila kultúra oveľa vyššia, než bola v tom čase na Západe. Už v 14. storočí jestvovalo v Rusku klasický dokonale umeenie ikonomaľby a vynikajúce staviteľstvo. Moskovské Rusko malo značne vyvinutú plastickú kultúru s organicky celistvým štýlom, veľmi vypracované živoune formy. Bola to východná kultúra, kultúra pokreštančenej tatárskej ríše. Moskovská kultúra sa vypracovala v ustavičnom kladení odporu latinskému Západu a cudzozemským obychájám. V Moskovskom cárstve však bola veľmi slabá a nevyrazná kultúra myslenia. Moskovské cárstvo bolo takmer bezmyslienkovité a nevravné, ale v ňom sa dosiahol značný stupeň zvládnutia matérie, vznikol plastický štýl, aký nemalo Rusko petrovské, Rusko prebudeneho myslenia a slova. Rusko mysliace, vytvárajúce veľkú literatúru, hľadajúce sociálnu spravodlivosť, bolo rozorganané a nešťýlové, nemalo organickú jednotu. Proirečivosť ruskej duše bola daná zložitou ruského historického osudu tým, že sa v nej stretali a zápolili v nej východné a západné prvky. Dušu ruského národa formovala pravoslávna cirkev, od nej dostala rýdže náboženské založenie. A toto náboženské založenie sa uchovalo až po našu dobu, po ruských nihilistov a komunistov. Ale v duši ruského ľudu zostal mocný prirodzený prvok, spätý s nesmiernou rozlohou ruskej zeme, s nekonečnosťou ruskej roviny.¹ Pre Rusov je "prírodá" živelnou silou, mocnejšou než pre ľudi Západu, zvlášť ak máme na zreteľi ľudi najvychrennejšej latinskej kultúry. Prírodno-pohanský prvok prenikol aj do ruského kresťanstva. V type ruského človeka sa vždy dostávajú do konfliktu dva prvky - prvotné, prírodné nábožensivo, živelnosť nekonečnej ruskej zeme, a pravoslávny asketizmus, ktorý prišiel z Byzancie, upriamenosť na druhý svet. Pre ruský národ je rovnako príznačný aj prírodný dionýzizmus, aj kresťanský

¹ Pozri zaujímavú knihu Fedora Stepuna "Das Antlitz Russlands und das Gesicht der Revolution".

asketizmus. Ruský človek stál pred nesmiernou ťažkou úlohou sfornovania a zorganizovania svojej rozsiahlej krajiny. Rozsiahlosť ruskej zeme, postrádanie hraníc a medzi sa prejavilo v skladbe ruskej psychiky. Krajinnomaľba ruskej duše zodpovedá krajinnomaľbe ruskej zeme, tá istá bezhraničnosť, bezvártnosť, zacielenosť na nekonečno, šírka. Na Západe je všetko úzke, ohraničené, všetko je usporiadané a rozriadené podľa kategórií, všetko je nápomocné vzdelanu a rozvoju civilizácii - aj štruktúra zeme, aj stavba psychiky. Bolo by možné povedať, že ruský národ padol za obeť rozsiahlosti vlastnej zeme, svojmu prírodnému žvilu. Ťažko sa mu darilo formovanie, lebo dar formy Rusi nemajú veľky. Despotický ráz ruského štátu ruskí historici vysvetľujú touto nevyhnutnosťou formovania obrovskej, rozsiahlej ruskej roviny. Najvynikajúcejší z ruských historikov Kručevskij povedal: "Štát tučnel, národ chradol". V určitom zmysle to platí aj o sovietskom komunistickom štáte, kde záujmy národa, ľudu, sa obetujú moci a organizovanosti sovietskeho štátu.

Náboženské založenie ruskej duše vypracovalo určité trvanlivé vlastnosti: dogmatizmus, asketizmus, schopnosť znášať utrpenie a prinášať obeť v mene svojej viery, nech by bola akákoľvek, zacielenosť na transcendentno, ktoré sa vzťahuje či už na večnosť, na iný svet, či na budúcnosť, alebo na tento svet. Náboženská energia ruskej duše je schopná prepojiť sa a upnúť na cieľe, ktoré už nie sú náboženské, napr. na sociálne cieľe. Pre nábožensko-dogmatické založenie svojej psychiky Rusi vždy boli pravovernými alebo hludármi, rozkolkníkmi, apokalyptikmi alebo nihilistami. Rusi boli pravovernými a apokalyptikmi aj vtedy, keď v XVII. storočí boli rozkolkníkmi-starovercami, aj vtedy, keď sa v XIX. storočí stali revolucionármi, nihilistami, aj vtedy, keď sa stali komunistami. Štruktúra duše zostáva tá istá, ruskí inteligenti revolucionári ju zdedili po rozkolkňoch XVII. storočia. A vždy ako hlavné zostáva vyznávanie nejakej ortodoxnej viery, vždy sa tým určuje príslušnosť k ruskému národu.

Po páde Byzantského impéria, druhého Ríma, najväčšej pravoslávnej ríše na svete, v ruskom národe sa prebudilo vedomie, že ruské, moskovské cárstvo zostáva jediným pravoslávnym cárstvom sveta, a že ruský národ je jediným nositeľom pravoslávnej viery. Mich Filiofej formuloval učenie o Moskve ako Treťom Ríme. Bol to on, ktorý cárovi Ivanovi III. napísal: "Treťí, nový Rím, tvojo zvrchovaného panovania, - svätá, všeobecná, apoštolská cirkev - v celom svete sa nad slnko skvie. Nech tvoja ríša vie, pobožný cár, že všetky cárstva pravoslávnej kresťanskej viery sa stretli v tvojom cárstve. Jedine ty si kresťanský cár nad celým svetom. Pamätaj, čuj, bohobojný cár, že všetky kresťanské cárstva sa zišli v tvojom jedínom, že dva Rímy padli, a tretí stojí, a štvrtý nebude, tvoje kresťanské cárstvo sa už iným nedostane". Doktrína o Moskve ako Treťom Ríme sa stala ideologickou bázou pre vytvorenie moskovského cárstva. Cárstvo sa dávalo dohromady a formovalo sa pod symbolikou mesiánskej idey. Hľadanie cárstva, pravého cárstva, je príznačné pre ruský národ v priebehu celých jeho dejín. Príslušnosť k ruskému cárstvu bola určená vyznávaním pravej, pravoslávnej viery. Práve tak isto aj príslušnosť k sovietskemu Rusku, k ruskému komunistickému cárstvu bude určená vyznávaním ortodoxnej komunistickej viery. Pod symbolikou mesiánskej idey Moskvy - Treťieho Ríma došlo k prenikavému znárodneniu cirkvi. Náboženské a nacionálne v moskovskom cárstve navzájom zrástlo tak isto, ako vo vedomí starovekého židovského národa. A tak isto ako judaizmu bolo vlastné mesiánske vedomie, vlastné bolo aj ruskému pravoslávniu.

Ale náboženská idea cárstva sa stvárnila vo forme vzniku mocného štátu, v ktorom cirkev začala hrať pomocnú úlohu. Moskovské pravoslávne cárstvo bolo totalitným štátom. Ivan Hrozny, ktorý bol vynikajúcim teoretikom štátnej monarchie, hlásal, že cár má nielen spravovať štát, ale aj zachraňovať duše. Je na mieste poznamenať, že v moskovskom období v ruskej cirkvi bol najmenší počet svätých. Najlepším obdobím v dejinách ruskej cirkvi bolo obdobie tatárskeho jarma. Vtedy

bola najviac duchovne nezávislou a mala v sebe mocný sociálny prvok.² Teraz sa však univerzálne vedomie v ruskej cirkvi oslabilo natoľko, že na grécku cirkev, od ktorej ruský národ získal svoje pravoslávie, sa prestali pozerat ako na pravú pravoslávnu cirkev, začali v nej vidieť ponižovanie pravej viery. Náboženské vedomie národa chápallo grécke vplyvy ako nákaz, prenikajúcu do jedineho pravoslávneho cárstva na svete. Pravoslávna viera je ruská viera, neruská viera nie je pravoslávnu vierou.

Keď sa za patriarchu Nikona začali opravovať chyby v bohoslužobných knihách podľa gréckych vzorov a zaviedli sa nepatrné zmeny v obradoch, vyvolalo to búrlivý protest národnej religiozity. V XVII. storočí došlo k jednej z najdôležitejších udalostí ruských dejín, k náboženskému rozkolu staroverectva.

Bolo by omylom nazdávvať sa, že náboženský rozkol bol vyvolaný výlučne ritualizmom ruského národa, že boj prebiehal výlučne pre prečehňvanie sa dvomi či tromi prístami a detaily bohoslužobného obradu. V rozkole bola obsiahnutá aj hlbšia historiozofická téma. Išlo o to, či je ruské cárstvo ozajským pravoslávnym cárstvom, t.j. či si ruský národ plní svoje mesiánske poslanie. Zaisť tu veľkú úlohu zohrávala zaostalosť, nevedomosť a povera, níзка kultúrna úroveň duchovenstva a pod. Ale nielen tým možno vysvetľovať takú následkami významnú udalosť ako bol rozkol. V národe skrslo podozrenie, že pravoslávne cárstvo, Treťí Rím, sa skazilo, došlo k zrade pravoslávnej viery, štátna moc a vyššia cirkevná hierarchia sa dostali do rúk antikrista. Ludové pravoslávie pretrháva väzky s cirkevnou hierarchiou i so štátnou mocou. Pravé pravoslávne cárstvo odchádza do podzemia. Lud hladá tajomné mesto Kiež. V ľavom krídle rozkolu, v takzvanom bezpopovstve sa rodí vycstrené apokalyptické vedomie. Z rozkolu sa síava zjav, charakteristický pre ruský

² Pozri G. Fedotov, "Svjatyje drevnej Rusi". Paris 1931

život. Tak aj ruská revolučná inteligencia XIX. storočia bude rozkolnčka, a bude sa nazdávať, že vlády sa zmocnila zlá sila. Aj ruský ľud, aj ruská inteligencia bude hľadať cárstvo založené na spravodlivosti. Vo viditeľnom cárstve vládne nespravodlivosť. V Moskovskom cárstve, ktoré sa vyhlasovalo za Treť Rím, došlo k zmičaniu Kristovho kráľovstva, ríše spravodlivosti, s ideou mocného štátu, vládnuceho nepravdou. Rozkol bol odhalením tohto protirečenia, bol následkom tohto zmičania. Ale vedomie ľudu bolo zaoštalé, neraz poverčivé, v ňom sa kresťanstvo miešalo s pohanstvom. Rozkol zasadiť prvú ranu ideí Moskvy ako Tretieho Ríma. Znamenal fiasko ruského mesianskeho vedomia. Druhý úder zasadila reforma Petra Veľkého.

II.

Petrova reforma bola faktom, ktorý natoľko poznamenal ďalšie dejiny Ruska, že v ich hodnotení sa spoločenské prúdy XIX. storočia u nás rozdelili. Dnes treba rovnako pokladať za nespprávny a zastaraný aj slavianofílsky, aj západniarsky názor na Petrovu reformu. V Petrovej reforme slavianofíli videli zradu odvekých národných ruských základov, násilie a prielom v organickom vývine. Západniari zas nijaký svojráz v ruských dejinách nevideli, pokladali Rusko za krajinu zaoštalú vo vzdelanosti i civilizácii, zatiaľ čo západný, európsky typ civilizácie bol pre nich jediný a univerzálny. Peter prekliessil Rusku cesty západnej osvety a civilizácie.

Slavianofíli nemali pravdu preto, že Petrova reforma bola absolútne nevyhnutná. Rusko nemalo jestvovať ďalej ako uzavreté cárstvo pri vojenskej,

námornej, hospodárskej zaoštalosti, pri nedostatku vzdelanosti a techniky civilizácie. Priom ruský národ nielenže nemohol plniť svoje veľké poslanie, lež samotné jeho nezávislé jestvovanie bolo vystavené nebezpečenstvu. Slavianofíli nemali pravdu aj preto, že práve v petrovskom období dejin došlo k rozkvetu ruskej kultúry, objavil sa Puškin a veľká ruská literatúra, prebudilo sa myslenie a stali sa možnými aj sami slavianofíli. Rusko muselo prekonať svoju izolovanosť a zapojiť sa do kolobehu života sveta. Len na týchto cestách bola možná služba ruského národa svetlu.

Západniari nemali pravdu preto, že popierali svojráz ruského národa a ruských dejín, pridržali sa zjednodušených názorov na pokrok vzdelanosti a civilizácie, nevideli nijaké poslanie Ruska, okrem nutnosti dohnať Západ. Nevideli ani to, čo predsa len videli slavianofíli - násilie na duši národa, ktorého sa dopúšťal Peter. Petrova reforma bola nevyhnutná, ale vykonal ju cestou strašného násilia na duši národa a na viere ľudu. A národ na toto násilie odpovedal vytvorením legendy o Petrovi ako antikristovi.

Petrove metódy boli celkom boľševické. Chcel odstrániť staré moskovské Rusko, vyrhnúť aj s koreňom tie cty, ktoré tvorili základ jeho života. A pre tento cieľ sa nezastavil ani pred popravou vlastného syna, stúpenca stariny. Petrove metódy voči cirkevi a starej nábožnosti veľmi pripomínajú boľševické metódy. Nemal rád starú moskovskú zbožnosť, a zvlášť bol krutý voči starovercom. Peter sa vysmieval náboženskému cíteniu stariny, poriadal všešašovský koncil so šašovským patriarchom. Veľmi to pripomína protináboženské manifestácie bezbožníkov v sovietskom Rusku. Peter vytvoril synodálne zriadenie, do značnej miery odkopirované z nemeckého protestantského vzoru, a definitívne podriadil cirkev štátu. Ostatne, treba povedať, že nie Peter bol strojom poníženia ruskej cirkvi v petrovskom období ruských dejín. Už v moskovskom období sa cirkev nachádzala

v otrockej závislosti od štátu. Autorita hierarchie medzi ľuďom upadla ešte pred Petrom. Náboženský rozkol zasadil tejto autorite strašný uder. Úroveň vzdelanosti a kultúry medzi cirkevnou hierarchiou bola veľmi nízka. Preto Petrovu cirkevnú reformu vyvolala nevyhnutnosť. Ale vykonávaná bola násilnicky, nešetriac náboženské ctenie ľudu. Bolo by možné spraviť porovnanie medzi Petrom a Leninom, medzi prevratom petrovským a boľševickým. Tá istá hrubosť, násilie, to isté vnučovanie ľudu určitých zásad, to isté prerušovanie organického vývinu, popieranie tradícií, ten istý etatizmus, hypertrofia štátu, to isté utváranie privilegovanej byrokratickej vrstvy, ten istý centralizmus, tá istá vôľa rázne a radikálne zmeniť typ civilizácie.

Ale boľševická revolúcia cestou strašných násilienstiev uvoľnila ľudove sily, povolala ich k historickej aktivite, a v tom je jej význam. Petrov prevrat síce posilnil ruský štát, keď vyvídal Rusko na cestu západnej a svetovej vzdelanosti, ale aj prehĺbil rozkol medzi ľuďom a vrchnou kultúrnou a vládnuou vrstvou. Peter sekularizoval pravoslávne cárstvo, napravil Rusko na cestu osveľy. Tento proces prebiehal v horných vrstvách ruskej spoločnosti, medzi sfachtou a úradníkoviom, zatiaľ čo ľud ďalej žil v starej náboženskej viere a ctení. Samovládna moc cára, ktorá fakticky dostala formu západného osvieteniského absolutizmu, mala medzi ľuďom starú náboženskú sankciu ako moc teokratickú. Oslabenie duchovného vplyvu oficiálnej cirkvi bolo nevyhnutným dôsledkom Petrovej reformy a vpádu západnej vzdelanosti. Racionalizmus prenikol do samej cirkevnej hierarchie. Znameníť metropolita Petrovej doby Teofan Prokopovič bol v podstate protestantom racionalistického typu. Ale v petrovskom období to vykompenzoval rad svätých, ktorých nepoznalo moskovské obdobie, medzi inými svätcom, v podzemnom duchovnom živote.

Západné osvietenstvo XVIII. storočia v horných vrstvách ruskej spoločnosti bolo ruskému ľudu cudzie. Ruská sfachta XVIII. storočia sa po jednej stránke povrchne zapodievala voltairianizmom, z druhej stránky mystickým slobodomurárstvom. Ľud naďalej žil v starej náboženskej viere a na veľkomožného pána sa pozeral ako na cudziu rasu. Osvieteniská panovníčka a voltairiánka Jekaterina druhá, ktorá si dopisovala s Voltairom a Diderotom, natrvalo vytvorila tri formy nevolníctva, ktoré vyvolali protest zraneného svedomia ruskej inteligencie XIX. storočia. Vplyv Západu pôvodne uderil na ľud a upevnil privilegovaniu sfachtu. Takí ľudia, ako bol Radiškev, boli výnimkou. Až v XIX. storočí vplyv Západu na sformovanú ruskú inteligenciu podnikli lásku k ľudu a oslobodzovacie snahy. Ale aj vedy vzdelané a kultúrne vrstvy zostali ľudu odcudzené. Ako sa zdá, nikde nebola taká priepasť medzi hornou a dolnou vrstvou ako v petrovskom, imperátorskom Rusku. A ani jedna krajina nežila súčasne v takých rozličných storočiach, od XIV. do XIX., ba aj do budúceho, XXI. storočia. Rusko XVIII. a XIX. storočia vôbec nežilo organickým životom. V duši ruského ľudu prebiehal boj Východu a Západu, a tento boj pokračuje v ruskej revolúcii. Ruský komunizmus je komunizmom východným. Vplyv Západu sa po dve storočia ruského ľudu nezmenil. Uvidíme, že svojim založením ruská inteligencia vôbec nebola západniarskou, nech by akokoľvek prísahala na západné teórie. Petrom vytvorené impérium sa navonok rozrastalo, stalo sa najväčším na svete, malo zovŕňajúť vymytenú jednotu, ale vnútornej jednoty v ňom nebolo, vládla vnútorná roztržitosť. Priepasť delila vládu od ľudu, ľud od inteligencie, i národnosti zjednotené v ruskom impériu. Impérium s jeho štátnym absolutizmom najmenej uskutočňovalo ideu Trechieho Ríma. Samotný titul imperátora, ktorý nahradil titul cára, podľa slavianofiliského presvedčenia už bol zradou na ruskej idej. Despotický Nikolaj I. bol typom pruského oficiára. Pri dvore a vo vyšších vrstvách byrokracie nemecké vplyvy boli veľmi silné. Hlavný konflikt bol medzi ideou impéria, mocného

štátu vojensko-policiajného typu, s nábožensko-mesiánskou ideou cárstva, ktorý prenikol do podzemnej vrstvy, vrstvy ľudovej, a neskôr v transformovanej podobe do vrstvy inteligencie. Konflikt medzi vedomím impéria, ktorého nositeľom bola moc, a vedomím inteligencie, bude pre XIX. storočie základným. Moc sa bude čoraz viac odcudzovať inteligencii, kultúrnym vrstvám spoločnosti, v ktorých budú vzrastat' revolučné nálady. Šlachta, ktorá na začiatku a ešte v polovici XIX. storočia bola vyspelou, najkultúrnejšou vrstvou, v druhej polovici storočia bude kultúrne upadať, stane sa reakčnou a bude musieť prepustiť miesto nešlachtickej inteligencii, ktorá so sebou prinesie celkom iný, nový typ kultúry. Postrádanie jednoty a celistvosti kultúry sa prejaví v tom, že intelektuálne a duchovné prúdy XIX. storočia sa budú deliť na desiatročia, a každé desiatročie prinesie so sebou nové idey a snahy, nový duchovný systém. A predsa ruské XIX. storočie vytvorí jednu z najväčších literatúr sveta, i intenzívne, svojrázne, veľmi slobodné myslenie.

Väčšia časť ruského národa, roľníctvo žilo vo zveráku nevoľníckeho zriadenia. Vnútorne ľud žil v pravoslávnej viere a tá mu umožňovala znášať životné útrapy. Ľud vždy pokladal nevoľnícke právo za nepravosť a nespravodlivosť, ale za osnovateľa tejto nespravodlivosti nepokladal cára, lež vládnuce triedy, šlachtu. Náboženská sankcia cárskej moci medzi ľuďom bola taká silná, že ľud žil v nádeji, že cár ho ochráni a odstráni nespravodlivosť, keď spozná celú pravdu. Podľa svojich predstáv o vlastníctve ruskí roľníci vždy pokladali za nepravosť, že šlachta vlastní obrovské pozemky. Západné predstavy o vlastníctve boli ruskému ľudu cudzie, ešte aj u šlachty boli slabé. Zem je Božia, a všetci pracujúci, ktorí ju obrábajú, môžu ju využívať. Naivný agrárny socializmus bol vždy vlastný ruským roľníkom. Pre kultúrne triedy, pre inteligenciu, ľud zostával akoby tajomstvom, ktoré treba rozlúštiť. Verili, že v mlčanlivom, nepravom ľude sa skrýva veľká pravda o živote, a príde deň, keď ľud povie svoje slovo. Inteligencia odtrhnutá od ľudu, žila pod čiarom telurickej

mystiky ľudu, toho, čo národničníci sprisovateľia 70-tych rokov nazývali "mocou zeme".

K XIX. storočiu sa Rusko sfornovalo v obrovské, nesmierne roľnícke cárstvo, nevoľnícke, negramotné, ale majúce svoju ľudovú kultúru, založenú na viere, s vládnucou šlachticou triedou, lenivou a málokultúrnou, ktorá nezriedka nemala náboženskú vieru, so silnou byrokraciou a veľmi jemnou a krehkou kultúrnou vrstvou. Triedy boji v Rusku vždy slabé, podriadené štátu, ba dokonca ich štátna moc tvorila. Silným prvkom bola len monarchia, ktorá nadobudla formu západného absolutizmu, a ľud. Kultúrna vrstva sa cítila gniavená týmito dvomi silami. Inteligencia XIX. storočia stála nad priepadiskom, ktoré sa každú chvíľu mohlo otvoriť a pohltiť ju. Ehtná, najkultúrnejšia časť ruskej šlachty cítila nenormálnosť a nepodstatnosť svojho postavenia, svoje previnenie voči ľudu. K XIX. storočiu impérium bolo duchovne i sociálne veľmi choré. Pre Rusov je charakteristické zlučovanie a spájanie protichodných, poľárne protikladných princípov. Rusko a ruský národ možno charakterizovať len protikladmi. Na rovnakom základe ruský národ možno charakterizovať ako národ štátne-despotický, i anarchicko-slobodymilovný, ako národ náchylný k nacionalizmu a národnému sebedvedomiu, i národ univerzálneho ducha, najviac spôsobilý ku všetudskosti, ukrutný i neobyčajne ľudský, náchylný spôsobovať utrpenia, a až chorobne útrpný. Túto protikladnosť vytvárali celé ruské dejiny a večný konflikt inštinktu štátnej moci s inštinktom slobodymilovnosti a pravdymilovnosti ľudu. Napriek mienke slavjanofilov ruský ľud bol ľudom štátu - to platí aj pre sovietsky štát - a zároveň je to ľud, z ktorého neustále vychádzali zbehlí nevoľníci, slobodné kozáctvo, vzbury Stenku Razina a Pugáčova, revolučná inteligencia, anarchická ideoló-gia, ľud, hľadajúci tajuplnú ríšu pravdy. V obrovskom štáte-impériu utvorenom za cenu strašných obetí, takej pravdy nebolo. Pociťovala to aj ľudová vrstva, aj najlepšia časť kultúrnej šlachty, aj novovzniknutá ruská inteligencia. Ruské cárstvo XIX. storočia

bolo protirečivé a choré, vládol v ňom útlak a nespravodlivosť, ale v psychologickom a morálnom ohľade to nebolo buržoázne cárstvo a samo seba stavalo do protivy s buržoáznymi krajinami Západu. V tomto svojráznom cárstve sa politický despotizmus spájal s veľkou slobodou a životnou šírkou, slobodou v spôsobe života, slobodou mravov, s absenciou prichrad a dlhviaceho normativizmu, zákonníctva: Bolo to dané základnou upriamenosťou ruskej povahy na nekonečnosť a bezhraničnosť. Obmedzenosť, rozdrobenosť, malosť, neboli vlastné ruskému cárstvu, ruskej povahy a ruskému charakteru. Uvidíme, že Rusko nezažilo renesanciu a humanizmus v európskom zmysle slova. Ale na vrcholoch svojho myslenia a tvorby prežilo krízu humanizmu prenikavejšie než na Západe. Ruský humanizmus bol kresťanský, založený na láske k ľľoveku, milosrdenstve, útrpnosti, ešte aj u tých, čo vo svojom vedomí od kresťanstva odpadli. Po celú petrovskú, imperátorskú obdobie jestvoval konflikt medzi Svätou Rusou a impériom. Slavianofilstvo bolo ideologickým výrazom tohto konfliktu. V XIX. storočí konflikt nadobudol nové formy - Rus hľadajúca sociálnu spravodlivosť, ríšu spravodlivosti, prišla do konfliktu s impériom, ktoré hľadalo moc.

Kapitola I.

Formovanie ruskej inteligencie a jej charakter.

Slavianofilstvo a západninarstvo.

Aby sme pochopili korene ruského komunizmu a ujasnili si charakter ruskej revolúcie, musíme vedieť čo predstavuje ten svojrázny jav, ktorý sa v Rusku nazýva "inteligencia". Ľudia na Západe by upadli do omylu, keby ruskú inteligenciu stotožnili s tým, čo sa na západe nazýva "intellectuels". Intellectuels, to sú ľudia intelektuálnej práce a tvorby, predovšetkým vedci, spisovatelia, vývarníci, profesori, pedagógovia a i. Celkom iný útvár predstavuje ruská inteligencia, ku ktorej mohli patriť ľudia nezapodievajúci sa intelektuálnou prácou a vôbec nijako zvlášť intelektuálne založení. Ani mnohí ruskí vedci a spisovatelia vôbec nemohli byť prirátaní k inteligencii v striktnom zmysle slova. Inteligencia skôr pripomínala mnišsku rehoľu alebo náboženskú sektu so svojou zvláštnou morálkou, veľmi neznašanlivou, so svojím obligátnym svetonázorom, so svojimi zvláštnymi mravmi a obyčejmi, ba aj so svojráznym telesným vzhľadom, podľa ktorého bolo vždy možné poznať inteligenta a odlišiť ho od iných sociálnych skupín. Inteligencia u nás bola ideologickým a nie profesionálnym a ekonomickým zoskupením, ktoré vzniklo z rôznych spoločenských tried, najprv prevažne z kultúrnejšej časti šľachty, neskôr zo synov kňazov a diakonov, z drobných úradníkov, mešťanov, a po oslobodení z nevoľníctva, aj z roľníkov. To je "raznočinná" inteligencia, zjednotená výlučne

ideami, a pritom ideami sociálnej povahy. V druhej polovici XIX. storočia vstáva, ktorá sa nazýva jednoduchou kultúrnou, prechádza na nový typ, ktorý dostáva pomenovanie inteligencie. Tento typ má svoje charakteristické črty, vlastné všetkým jeho opravidivým reprezentantom. Inteligencia bola poznačená typickými ruskými črtami a je celkom mylný názor, ktorý v inteligencii videl denacionalizáciu a stratu akéhokoľvek pojiava s ruskou pôdou. Dostojevskij výborne pochopil ruský charakter inteligenta-revolucionára a nazval ho "velkým svetobežníkom ruskej zeme", hoci revolučné idey nemal v láske.

Pre inteligenciu je príznačná nezakorenenosť, rozchod s každým stavovským spôsobom života a s tradíciami, ale táto nezakorenenosť bola typicky ruskou. Inteligencia sa vždy nechávala unášať nejakými ideami, predovšetkým socialistickými, a odovzdávala sa im bezvýhradne. Mala schopnosť žiť výlučne ideami.

V podnikaniach ruského politického zriadenia inteligencia bola odtrhnutá od reálnej sociálnej práce, a to veľmi prispievalo k tomu, že sa v nej rozvíjala sociálna roľnosť. V absolutistickom a nevoľníckom Rusku sa vypestovávali tie najradikálnejšie socialistické a anarchické idey. Nemožnosť politickej činnosti viedla k tomu, že sa politika prenásala do myslenia a literatúry. Literárni kritici vládli nad svetom sociálnych a politických myšlienok. Inteligencia dostala rozkolnícky ráz, čo je také vlastné Rusom. Žila v rozkole s prostredím, ktoré pokladala za zlé a v ňom si vypestovala fanatickú rozkolnícku morálku. Krajná ideová neznášanlivosť ruskej inteligencie bola sebaobranou, len tak sa mohla zachovať v nepriateľskom svete, len vďaka svojmu ideovému fanatizmu mohla vydržať prenasledovanie a uchovať si svoje črty. Pre ruskú inteligenciu, u ktorej prevládali sociálne motívy a revolučné náklady, ktorá dala vzniknúť typu človeka, ktorého jediným povolaním bola revolúcia, príznačný bol krajný dogmatizmus, ku ktorému Rusi mali sklon odjakživa. Rusi majú mimoriadnu schopnosť osvojovať si západné idey a učenia a svojrázne ich

prepracúvať. Ale ruská inteligencia si západné idey osvojovala poväčšine dogmaticky. To, čo bolo na západe vedeckou teóriou, ktorá podliehala kritike, hypotézou, alebo každopádne pravdou relatívnou, čiastkovou, ktorá si nerobila nároky na všeobecné uznanie, u ruských inteligentov sa menila na dogmatiku, čosi ako náboženské zjavenie. Rusi majú sklon všetko chápať totálne, skeptický kritizmus ľudí na Západe je im cudzí. Je to nedostatok, ktorý vedie k miešaniu a zámene, ale je to aj prednosť, ktorá poukazuje na náboženskú celosť ruskej duše. Medzi ruskou radikálnou inteligenciou sa vypestoval modlátsky vzťah k samej vede. Keď sa z ruského inteligenta stal darwinista, darwinizmus mu nebol biologickou teóriou, podliehajúcou diskusi, lež dogmou, a voči každému, kto túto dogmu neprijímal, napríklad voči stúpencom Lamarcka, skrsol v ňom morálne podroznievavý vzťah. Najväčší ruský filozof XIX. storočia V. Sloviov povedal, že ruskí nihilisti vyznávali vieru založenú na zvláštnom sylogizme: človek vznikol z opice, teda sa musíme navzájom milovať. Totálne a dogmaticky ruská inteligencia prijímal a prežívala saintsimonizmus, fourierizmus, hegelizmus, materializmus, marxizmus, zvlášť marxizmus. Rusi vôbec zle chápú význam relativity, stupňovitosť historického procesu, diferenciáciu rôznych sfér kultúry. S tým sa spája ruský maximalizmus. Ruská duša sa upína k celostnosti, nevie sa zmierniť s delením všetkého na kategórie, upína sa k Absolútnu a všetko chce podriadiť Absolútnu, a to je jej náboženská črta. Ale ľahko sa dopustí zamieňanie, relatívne pokladá za absolútne, parciálne za univerzálne a vedy upadá do modloslužobníctva. Práve ruskej duši je vlastné prepojenie náboženskej energie na nenáboženské predmety, na relatívnu a konkrétne sféru vedy alebo sociálneho života. Tým sa veľmi mnohé vysvetľuje.

Už v XVII. storočí sa začal konštituovať typ ruskej inteligencie. Prvý ruským inteligentom bol Radičev, autor "Cestovania z Peterburgu do Moskvy".

Radiščevove slová: "moja duša bola utrpelím ľudským zronená" konštruovali typ ruskej inteligencie. Radiščev bol odchovaný francúzskou filozofiou XVIII. storočia, Voltairom, Diderotom, Rousseauom. Nebol však protináboženského zamerania, ako mnohí "voltairáni" tej doby. Francúzske idey sa v ruskej duši prenicili predovšetkým ako smúti a láska k človeku. Radiščev nemohol znieť nevoľníctvo, ponížovanie a útrapy ľudu. Keď sa objavila Radiščevova kniha, Jekateriny II. sa už zmocnili reakčné nátlady. Radiščeva zatkli, za jeho knihu ho odsúdili na smrť, ktorí nahradili trestanckým pracovným táborom. Tak isto bol zatknutý a uväznený v Petropavlovskej pevnosti popredný dejateľ ruského osvietenstva XVIII. storočia Novikov, slobodomurár mystického smeru, kresťan a človek veľmi umiernených politických názorov. Tak ruská vláda uvitala zdroj ruskej inteligencie. Prvé kroky ruskej inteligencie na cestách osvecy, nie revolúcie, boli sprevažované obetami a útrapami, väzením a nútenými prácami. Radiščev mal na svoju dobu dosť smelé a radikálne názory a bol jedným z predchodcov revolučnej inteligencie a ruského socializmu. Ale v XVIII. storočí ruské myslenie sa ešte nevyznačovalo originalitou. Až XIX. storočie bude storočím originálneho myslenia, storočím sebauvedomenia. Ale bude aj storočím vnútornej revolúcie. Samé vedomie bolo u nás vzbudou proti jestvujúcemu poriadku, proti imperátorskému Rusku. Osvietenstvo narušilo starú vieru v pravoslávne cárstvo, a hľadanie cársiva dostalo iný smer, poslanie Ruska sa chápalo iným spôsobom.

Nezvyčajná bola osiholenosť ruských kultúrnych a slobodymilovných ľudí prvej polovice XIX. storočia.³ Boili kultúrni ľudia, ale nebolo kultúrneho prostredia. Ľudia tých čias sa ponosujú, že sú obklopení tmou, že ich nik nechápe a nik s nimi nesympatizuje. Väčšia časť ruskej šľachty a úradníctva bola veľmi nekultúrna.

³ Pozri knihu M. Geršenzona "Molodaja Rossija".
Ka všet ľudskosť, charakteristická pre XIX. storočie. Napoleonskými vojnami sa Rusko dostalo do bezprostredného]

nevzdelaná, nemala nijaké vyššie záujmy. To bola tá "luza", o ktorej hovoril Puškin. Postava Čičekho v "Útrapách z rozzumu" zobrazuje tú osamelosť najlepších, najumnejších a kultúrnych ľudí tých čias. Začiatkom XIX. storočia, v dobe Alexandra I. Rusko prežívalo kultúrnu renesanciu. Bol to zlatý vek ruskej poézie, epocha mystických prúdov a hnutia dekabristov. Sám Alexander I. bol cár-inteligent, ktorý po celý život hľadal pravdu, za mlada nepriateľ absolutizmu a nevoľníctva, ale človek rozvojený a nie silný.

Renesancia tej doby prebiehala vo veľmi malej a tenkej vrstve šľachty. Ľudia kultúrni a hľadajúci pravdu, museli žiť v nevelkých skupinách a spolkoch. Mysticky zafarbené slobodo-murárstvo bolo v Alexandrovej dobe veľmi rozšírené a hralo veľmi výchovnú úlohu. Slobodomurárstvo bolo prvou formou sebauorganizácie spoločnosti. Do tejto formy výstúpval najintenzívnejší duchovný život tých čias. Začiatok XIX. storočia bol dobou skyprenia ruskej duše. Stala sa vnímavou k ideám každého druhu, k duchovným a sociálnym hnutiam. Bolo to obdobie univerzalizmu, obdobie interkonfesionálnych kresťanských združení. A vtedy sa začala formovať rus vzájomného styku so Západom. Ruskí dôstojníci pobudli v Európe a vrátili sa s rozšíreným obzorom. Sám Alexander I. bol ruským "všetčlovekom". Sretol sa s Owe- nom a hovoril s ním o novom sociálnom usporiadaní modli sa spolu s kvakermi. Ale to nezabránilo, aby sa koniec jeho panovania nevyznamenal pochmúrnou reakciou. Ruská duša sa pripravovala na XIX. storočie. Ale v ruskom živote nebolo celostnosti a jednoty. Medzi hornou kultúrnou vrstvou ruskej šľachty, ktorá viedy slúžila v garde, a strednou šľachtou bola priepasť. V hornej vrstve boli duchovné a literárne hnutie, v nej sa pripravovalo hnutie dekabristov zamerané na vyslobodenie spod absolutizmu a nevoľníctva. Ale všetko to sa odohrávalo v takej malej a sociálne osamelej vrstve, že nemohlo podstatnejšie zmeniť život v Rusku. Povstanie dekabristov, ktoré svedčí o nezišnosti lepšej časti ruskej šľachty, bolo odsúdené na

neúspech a bolo kruto potlačené. Hlavných činiteľov dekabristického hnutia Nikolaj I. nechal popraviť alebo vyslať do vyhnanstva na Sibír. Veľká časť dekabristov sa pridžala umiernených, ba monarchických názorov. Ale Pestel, ktorý predstavoval krajné ľavé krídlo dekabristov, autora "Ruskej Pravdy", možno označiť za prvého ruského socialistu, socialista pred socialistami, ako sa vyjadril Gercen. V ňom sa už prejavila tá voľa k moci a násiliu, ktorá v XX. storočí našia výraz u komunistov. Ale Pestelov socializmus bol, prirodzene, vzhľadom na podmienky tej doby, agrárny. Pestel bol republikánom, stúpencom demokracie, ale zároveň bol centralistom. Nebol liberalom a mal sklon k despotizmu. Ale v tom istom čase, keď prekvitalo hnutie dekabristov, obrovská časť ruskej sfachy bola nevezdellaná, lenivá a vieďia výstredný život. Priemerný ruský sfachic najprv slúžil v garde, čoskoro odišiel do výslužby a usadil sa na dedine, kde nič nerobil a dal o sebe znať všelijakými ľudskými výstrelkami a malicherným despotizmom. Bol to najväčší neúspech petrovskej epochy. Táto epocha vytvorila typ "zbytočných ľudí", vytvorila alebo Rudinovcov alebo Ohlomovovcov. A najlepšími boli tí "zbytoční ľudia", ktorí si mučivo uvedoovali svoju zbytočnosť, ako niektorí Turgenevovi hrdinovia. Len v Puškinovi, jedinom renesančnom ruskom človekovi, sa mihla možnosť iného postoja k životu. Puškin akoby v sebe spojil vedomie inteligencie a vedomie impéria. Písal revolučné verše a zároveň bol básnikom ruskej veľmocenskej politiky. Po potlačení povstania dekabristov, po nastúpení Nikolaja I. na trón, všetko sa uberalo cestou na-rastania rozkoľu a revolúcie. Ruská inteligencia sa definitívne sformovala v rozkoľný typ. Vždy bude o sebe hovoriť "my", o štáte, o vláde - "oni". Ruská kultúrna vrstva sa ocitla nad priepasťou, drevná dvomi základnými silami - absolutnou monarchiou zhora, a nevezdellanou masou roľníctva zdola.

Ruské myslenie, bez domácich koreňov a buríské, bolo v XIX. storočí vnútorne slobodné a smelé, nespojené ťažkou minulosťou s treďciou, navonok však

bolo tiesnené a často prenasledované. Nemožnosť bezprostrednej sociálnej práce za daných politických podmienok viedla k tomu, že veľká aktivita prešla do literatúry a myslenia, kde sa všetky otázky nastoľovali a riešili, a to veľmi radikálne. Vypostovala sa bezhraničná sociálna rojčivosť odtrhnutá od reálnej skutočnosti. Rusi boli saintsimonistami, fourierovcami, proudhonistami, keď v Rusku ešte jestvovalo nevoľníctvo a absolutná monarchia. Boli krajne extrémnymi, totalitnými hegelovcami a schellingovcami, keď v Rusku ešte nebol nijakej filozofickej kultúry a filozofické myslenie bolo v podzrení. Ruski kultúrni ľudia mali radi nekonečné, celé noci vedené rozhovory a diskusie o svetových problémoch, v nevelkých krúžkoch salónov 30-tych a 40-tych rokov. K prvému prebudeniu samostatného myslenia došlo v XIX. storočí u Čaadajeva, človeka mimoriadne nadaného, ktorý však takmer nič nenapísal. Bol lenivý, ako všetci ruski veľkomožní páni. Jeho neobyčajne prenikavé a silné myšlienky našli výraz len vo "filozofickom liste". Je to celá filozofia dejín. Historizofická téma je základnou témou v ruskom myslení XIX. storočia. Samostatné ruské myslenie sa predovšetkým zadumalo nad tým, v čom tkvie úloha Ruska a osobitosť jeho cesty, či patrí Východu alebo Západu. Prvý ruský historizof Čaadajev bol dôstojníkom cárovej osobnej gardy husárskoho pluku vo výslužbe, podobne ako prvý samostatný a vynikajúci ruský teológ Chomjakov bol dôstojníkom cárovej osobnej gardy jazdeckého pluku. Čaadajevova filozofia dejín bola povstaním proti ruským dejinám, proti ruskej minulosti i ruskej prítomnosti. Petrovo dielo prebudilo ruské myslenie i ruskú tvorbu. Gercen povedal, že na Petrovu reformu ruský národ odpovedal zjavom Puškina. K tomu treba dodať, že Puškin zas odpovedal podniknutím západniarskeho a slavjanofilského myslenia. Celé ruské myslenie XIX. storočia, zaujaté všeobecnyimi svetonázorovými otázkami, bolo západniarske alebo slavjanofilské, t.j. riešilo problém, či Rusko má byť Západom alebo Východom, či treba ísť Petrovou cestou alebo sa vrátiť k predpetrovskej, moskovskej Rusi.

Čadajev vystúpil rozhodne ako západniar a jeho západniarstvo bolo výtkom vlasteneckého bólu. Bol typickým ruským ťlovekom hornej kultúrnej vrstvy XIX. storočia. Jeho negovanie Ruska, ruských dejín, je typickou ruskou negáciou. Jeho západniarstvo bolo náboženské, na rozdiel od hetskorskih foriem západniarstva, veľmi sympatizoval s katolicizmom, videl v ňom aktívnu, organizujúcu a zjednocujúcu silu svetových dejín a videl v ňom aj záchrannu Ruska. Ruské dejiny sa mu javili ako postrádajúce zmysel a kontinuitu, akoby nepatrili ani k Východu, ani k Západu. Je to výraz tej straty kultúrneho štýlu a jednoty, ktorá je charakteristická pre petrovskú epochu.

Čadajev pokladá Rusko za lekciu a výstrahu iným národom. Vládna moc uvidela v Čadajevovi revolucionára. Ale v skutočnosti sa svojimi ideami blížil k de Maisterovi, Bonaldovi, Schellingovi, s ktorým si dopisoval, a ktorý mal o ňom vysokú mienku. Kultúrne vycbrený Čadajev sa nemohol zmieriť s tým, že je odsúdený na život v nekulturnej spoločnosti, v despotickom štáte, ktorý drží vo zveráku nezdedelaný ľud a neusiluje sa ho povzniesť. Čadajev vyslovil myšlienku, ktorú pre ruské povedomie treba pokladať za základnú, hovorí o potenciálnosti, neprejavivosti ruského národa. Táto myšlienka sa mohla zdať odsúdením ruského národa, pokiaľ je obrátená k minulosti, - ruský národ v dejinách nič veľkého nevykonal, nespĺnil nijaké vysoké poslanie. Ale môže sa z nej stať aj veľká nádej, viera v budúcnosť ruského národa, keď je upriamená na budúcnosť, - ruský národ je povolaný uskutočniť veľké poslanie. Práve na tejto potenciálnosti a zaostalosti ruského národa celé XIX. storočie bude zakladať nádeje na to, že ruský národ je povolaný vyriešiť otázky, ktoré je ťažké vyriešiť Západu v dôsledku jeho zaťaženia minulosťou, - napríklad sociálnu otázku. Tak tomu bolo aj u Čadajeva. Ruská vláda odpovedala na prvé tvorivé prebudenie ruského myslenia tým, že Čadajeva vyhlásila za choromyselného a nechala ho lekársky vyšetriť. Čadajev bol tým

zahriatú a odmietal sa. Neskôr napíše "Ohranu choromyselného" a v nej vysloví myšlienky o ruskom mesianizme, tak charakteristické pre ruské povedomie. Jedna vec je súč nad minulosťou, inou vecou je nádej na budúcnosť. Práve v dôsledku svojej potenciálnosti, ucborazna chromnych nedokonalých síl, ruský národ je povolaný pevchať svet svojce originálne slova, splniť svoje veľké poslanie. U Čadajeva už boli obsiahnuté mnohé základné ruské myšlienky. Vo svojom rozkoľso súčasnosťou, vo svojom prietezte proti neprávosťiam ruského života ruskí kulturní ľudia sa pokúšajú obrátiť ku katolicizmu, a v ňom hľadať záchrannu. V tomto ohľade je príznačná postava Pečovina, ktorý emigruje a stáva sa katolíckym mníchom. V tom čase sa vyskytovali pokusy kresťanský zďovodniť socializmus, ľudia sa nadchýňali Lamennaisom, inteligencia ešte mala náboženské zmysľanie. Pečovin v jednej svojej básni napísal:

Aké šťastie je vlast' nenávidieť
a chitvo čakať na jej zničenie.

Typicky ruské slová, slova zaľakávanja, za ktorými sa skrýva láska k Rusku. Na Západc sa katolíckemu rehoľníkovi Pečovinovi očulo za Ruskom, a veril, že Rusko nesie so sebou nový cyklus svetových dejín.

2.

Hlavným západným vplyvom, prostredníctvom ktorého sa do značnej miery sformovalo ruské myslenie a ruská kultúra XIX. storočia, bol vplyv Schellinga a

Hegela, ktorí sa stali takmer ruskými mysliteľmi. Tento vplyv neznamenal otrocké napodobňovanie, ako vplyv voltairizmu XVIII. storočia. Nemecké myslenie sa prijímalo aktívne a prepracovávalo sa na ruský typ myslenia. Zväčša to možno povedať o slavjanofiloch, u ktorých Schellingov a Hegelov vplyv oplotnil aj teologické myslenie, ako kedysi vplyv Platona a neoplatonizmu oplotnil teologické myslenie východných učiteľov cirkvi. Chomiakov vytvoril originálne pravoslávne bohoslovie, do ktorého sa včlenili prepracované motívy nemeckého idealizmu. Podobne ako u nemeckých romantikov, ruské myslenie usiluje o celosť, a robí to oveľa dôslednejšie a radikálnejšie, než romantici, ktorí sami stratili celosť. Celosť kresťanského Východu sa stavia do protivy s racionalistickou rozdrobenosťou a roz dvojenosťou Západu. Prvý raz to formuloval I. Kirejevskij a stalo sa to hlavným ruským motívom zakoreneným v hlbokach ruskej povahy. Ruskí komunističtisi utvrdzujú celosť, totalitu, nie menej než pravoslávni slavjanofili. Psychologicky je ruská ortodoxnosť vlastne celosť, totalitarizmus. Ruskí západníci, ktorým bol cudzí náboženský typ slavjanofilov, dávali sa unášať hegelizmom, ktorý im bol tak isto totalitným systémom myslenia a života, zahrňujúcim rozhodne všetko. Keď Belinskij alebo Bakunin boli hegelovcami, boli práve takými hegelovcami. Ruský mladý človek, ktorý patrili k pokoleniu idealistov 30-tych a 40-tych rokov, vyznával totalitný schellingianizmus alebo totalitný hegelizmus so zreteľom na celý život, nielen život myslenia a sociálny život, lež aj život osobný, ako je láska alebo zmysel pre prírodu. Belinskij, revolucionár povahou a temperamentom, ktorý položil základy ruskému revolučno-socialistickému svetonázoru, istý čas zo záľuby v Hegelovej filozofii sa stal konzervatívcom. Pokladal si za povinnosť uznať rozum, lebo všetko skutočné je rozumné.

Tvorivá originalita náboženského a filozofického myslenia sa prejavila u slavjanofilov. Tieto zdôvodňovali poslanie Ruska, odlišné od poslania národov

Západu. Originalita slavjanofilov súvisela s tým, že sa pokúsili správne pochopiť svojráz východného, pravoslávneho typu kresťanstva, ktoré sa stalo základom ruských dejín. Hoci slavjanofili hľadali organické základy a cesty, predsa boli tiež rozkolníkmi, žili v rozchode s obklopujúcou ich skutočnosťou. Negovali imperátorské, petrovské Rusko, necítili sa doma v skutočnosti Nikolaja I. a vládna moc sa k nim správala podozrievavo a nevráživo, nehľadiac na ich pravoslávne a monarchizmus. Nebolo nič spoločného medzi systémom oficiálneho chápania národnej svojbytnosti, alebo oficiálneho chápania nacionalizmu, ktorý sa vypestoval v dobe Nikolaja I. a stal sa vládnou ideológiou, a slavjanofilijským chápaním národnej svojbytnosti. Systém oficiálnej národnej svojbytnosti sa zakladal na troch princípoch: pravoslávie, samovláda a národný svojráz, a slavjanofilijský systém tieto tri princípy uznával. Ale duch bol celkom opačný. Bolo celkom jasné, že v systéme oficiálnej národnej svojbytnosti primát patrí princípu samovlády, zatiaľ čo pravoslávie a národná svojbytnosť mu boli podriadené. Tiež je jasné, že národná svojbytnosť bola pochybná a prekonala vplyv najhorších stránok západného štátneho absolutizmu. Nikolaj I. bol typom pruského oficiera. Pravoslávie však nebolo duchovné, bolo navonok štátne a stal sa z neho prostriedok moci. Celkom iný zmysel mali tieto princípy u slavjanofilov. Predovšetkým uznávali absolútny primát náboženského princípu a hľadali pravoslávie očistené, neskrtené a neprekrútené historickými vplyvmi. Tak isto sa usilovali ukázať opravdivú národnú svojbytnosť, dušu národa. Obyč ruského národa videli oslobodený od znetvorenín, ktoré pripisovali západnému racionalizmu a štátnemu absolutizmu. K štátu mali celkom iný vzťah, než aký bol v systéme oficiálne chápanej národnej svojbytnosti. Slavjanofili sú proti štátu, je v nich dokonca silno zasúpepený anarchický prvok. Štát pokladali za zlo, a vládu mali za hriech. Monarchiu obhajovali v tom zmysle, že je lepšie, keď sa jeden človek zašpiní vládou, vždy hriechnou a špinavou, než keby sa

hou mal zápnit' celý národ.⁴ Cár nemá právo na vládu, ako ho nemá nik. Ale je povinný niesť ťarchu moci, ktorú nanho zložil národ. Ruský národ slavianofili nepokladali za štátotvorný. Ruský národ má poslanie náboženské, duchovné, a chce byť slobodný od budovania štátu, aby mohol uskutočniť toto poslanie. Táto teória prirodzene protirečí tomu faktu, že ruský národ vytvoril najväčší štát na svete a znamenal rozchod nielen s Petrovými tradíciami, lež aj s tradíciami moskovských veľkokniežat. Ale slavianofili tu vyjadřili jeden z pólov ruského vedomia, charakteristickú ťru inteligencie XIX. storočia a celej ruskej literatúry. Slavianofili boli osovateľmi toho národnictva, ktoré je také príznačné pre ruské myslenie XIX. storočia a neskôr nadobudlo náboženské formy. Slavianofili verili v ľud, v ľudovú pravdu, a ľudom boli pre nich predovšetkým sediaci, ktorí si uchovali pravoslávnu vieru a národný životný štýl. Slavianofili boli zápalistými obhájcami obcíny, ktorú pokladali za organické a originálne ruské usporiadanie hospodárskeho života roľníkov, ako mysleli všetci národníci. Boli rozhodnými odporcami pojmov rímskeho vlastníckeho práva. Vlastníctvo nepokladali za čosi posvätné a absolútne, a vlastníka pokladali len za správcu. Negovali západnú buržoáziu, kapitalistickú civilizáciu. A keď si mysleli, že západ zahŕňa, tak len preto, že vykročili na cestu tejto buržoáznej civilizácie, že sa v ňom rozpoltila celosť života. Slavianofili už predznamenalí to rozlišovanie medzi kultúrou a civilizáciou, ktoré sa na západe stalo populárnym od čias Schopenhauera. Nehľadiac na konzervatívny prvok vo svojom svetonázore, slavianofili boli zápalistými obhájcami slobody osobnosti, slobody svedomia, myslenia, slova, a svojráznymi demokratami, uznávali princíp zvrchovanosti ľudu. Chomjakov vo svojich veľoch bifigoval historické hriechy Ruska, nielen petrovského, lež aj predpetrovského Ruska, a bol dokonca ostrejší, než západniari.

⁴ Zvlášť výrazný je anarchický prvok u K. Aksakova.

Slavianofili a západniari boli nepriateľmi i priateľmi. Gercen povedal: "Smc ako Janus s dvoma tvármi. Máme jednu lásku k Rusku, ale nie rovnakú". Pre jedných Rusko bolo predovšetkým matkou, pre iných dieťaťom. Slavianofili a západniari 30-tych a 40-tych rokov patrili k jednému kruhu, diskutovali v jedných a tých istých salónoch, ktoré videli sňboje Gercena a Chomjakova. Len neskôr sa definitívne rozšli. Neznášanlivý Belinskij sa už nechcel stretať so svojim priateľom K. Aksakovom. Najlepši, najkultúrnejši a najviac mysliaci ruskí ľudia XIX. storočia nežili v priľomnosti, ktorá im bola odporná, lež žili v budúcnosti alebo minulosti. Jedni, slavianofili, rojčili o ideálnom predpetrovskom Rusku, druhí, západniari, rojčili o ideálnom západe. Ale aj konzervatívne obrátenie slavianofilov k ďalekej minulosti bolo len utópiou dokonalého zriadenia, dokonalého života, tak isto ako bolo obrátenie západniarov k Západu, ktorý poznali zle. Západniari bývali často štrielmi osvety, civilizátormi, a je to najmenej zaujímavý typ. Zaujímavejší je typ západniara, ktorý prepracoval na ruský spôsob najmä francúzske sociálne učenia. Ak sa v Rusku hegelizmus a schellingianizmus chápali totalitne, celostne a maximalisticky, potom tak isto totalitne, celostne a maximalisticky sa chápali saintsimonizmus a fourierizmus. V tábore západniarov radikálneho krídla boli silné vplyvy francúzskeho socializmu a francúzskej literatúry, obzvlášť George Sandovej. George Sandová mala kolosálny vplyv na vypestovanie citového života v ruskom kultúrnom systéme, na vypestovanie ruského postoja k slobode a úprimnosti citu, ruského protestu proti násilliu, konvenčnosti a neúprimnosti. Avšak plán uskutočnenia sociálnej spravodlivosti sa vypracovával podľa Saint-Simona a Fouriera. A je prirodzené, že sami Francúzi nevedeli nič o takom očárení týmito ideami.

Koncom 40-tych rokov sa v dome ruského statkára Petraševského schádzal krúžok, ktorý debatoval o sociálnych otázkach a pláne na nové a lepšie usporiadanie

ľudstva. Väčšia časť krúžku pozostávala z fourieristov alebo saintsimonistov. Idey mali tie najradikálnejšie v zmysle prestavby ľudstva, ale charakter rozhovorov bol veľmi mierny a neškodný.⁵ Nijakou revolučnou činnosťou sa petraševci nezapodievajú, lebo v tom čase revolučná činnosť v Rusku nebola a nemohla byť. Všetko sa odohrávalo vo sfére myslenia. Prirodzene, najviac chceli oslobodenie sedliakov. Utopický socializmus členov krúžku mal idyllický ráz. Stanovujú sa tri štádiá vo vývine socialistických ideí v Rusku: štádium utopického socializmu, socializmu národného, a socializmu vedeckého, čiže marxistického.

Petraševskij bol veľmi typický ruský statkár, nadchýňajúci sa utopickými socialistickými ideami. Povie: "Keďže nenachádzam nič, na čo by som sa mohol upnúť, ani ženy, ani mužov, zasvätil som sa službe ľudstvu". Tu je vyjadrené zmysľane veľmi charakteristické pre ruskú revolučnú inteligenciu - láska k "vzdialenému" a nie láska k "blíznemu". Petraševskij sa upína k vzdialenému, k šťastiu ľudstva. Verí v šťastné ľudstvo. Naivný utopizmus Petraševského sa prejavil v tom, že na svojom statku zriadil pre sedliakov falangšný podľa Fourierovho vzoru. Ale sedliaci túto falangšnú podpálili. Je to fakt symbolický. Tak sedliaci v 70-tych rokoch neprijímú socialistickú inteligenciu, ktorá pôjde medzi ľud, aby mu nezišne slúžila. Petraševskij dokonca na výsluchu tvrdil, že falangšty sú v nevoľníckom a absolutistickom Rusku celkom možné. Mienka príznačná pre utopické štádium socializmu.

V krúžku petraševcov krajný, revolučný smer zastupoval N. Spiešnev, ktorý podľa všetkého poslužil Dostojevskému za prototyp pre vytvorenie postavy Stavrogina v "Besoch". Spiešnev bol ateistom, komunistom, ba mal blízko k marxizmu. V krúžku petraševcov bral účasť aj Dostojevskij, hoci bol najviac

⁵Pozri P. Sakulin, Russkaja literatura i socializm. 1922.

skeptikom ohľadne možnosti uskutočnenia Fourierovej sociálnej utópie. Pokojné schôdzky krúžku petraševcov skončili tak isto smutne, ako smutne končilo všetko vo viedajšom Rusku. Všetci členovia krúžku boli pozatýkaní a 21 ľudí bolo odsúdených na smrť, rozsudok však bol zamenený nútenými prácami v trestaneckom tábore. Medzi nimi bol aj Dostojevskij, ktorý musel prežiť chvíľe odsúdeného na smrť zastrelením.

Afera petraševcov nemohla neupraviť revolučné zmysľanie ruskej inteligencie. Ruský socializmus v ďalšom už nebude taký idyllický. Objavia sa postavy Nečajeva a Tkačeva. Je veľmi zaujímavé poznamenať, že prví marxisti na svete boli Rusi. Ruský marxizmus ako hnutie vznikol iba v druhej polovici 80-tych rokov. Ale jednotliví ruski marxisti boli už koncom 40-tych rokov v Paríži. Tak stepný statkár N. I. Sazonov bol koncom 40-tych rokov v Paríži prvým ruským marxistom, a možno aj vôbec jedným z prvých Marxových žiakov.⁶ Marx, ktorý vôbec nemal rád Rusko a Rusov, s počúvaním píše z Paríža, že našiel nasledovníkov medzi ruskými stepnými statkármi. Mal určitú nedôveru k týmto príliš rýchlym marxistom. Neskôr Marx musel prežiť veľké nepríjemnosti s Bakuninom a zvierť s ním boj za I. Internacionálu, hoci, podľa všetkého, Bakunin spočiatku ovplyvnil marxovskú koncepciu poslania proletariátu.⁷ V každom prípade pre našu tému je veľmi príznačná ruská schopnosť bezvýhradne sa oddať sociálnym ideám. Po celé XIX. storočie mali Rusi k socializmu neprekonateľný sklon. A všetko u nás pripravovalo nadšenie pre komunizmus. V dejinách ruského vedomia, ruskej národnej idey a ruskej sociálnej idey ohrovský záujem vzbudzuje Gerceinov osud.

⁶Pozri citovanú Sakulinovú knihu.

⁷Pozri zaujímavú knihu Cornu "Karl Marx. L'homme et l'oeuvre". 1934.

Gercen bol západniarom, v salónoch 40-tych rokov sa škriepili so slavianofilmi. Hoci tiež prešiel hegelizmom, čoskoro sa priklonil k Feuerbachovi. Hlavný vplyv naňho nemala nemecká, lež francúzska literatúra. Gercenov socialistický svetonázor sa sformoval pod vplyvom francúzskych socialistov. Nemecký socializmus, t.j. marxizmus, ktorý sa vtedy zrodil, mu bol cudzí. Gercen patrila k tým ruským západniarom, ktorí vášnivo rojčili o Západe a idealizovali si ho. Gercen emigrant bol jedným z prvých ruských emigrantov. Dostal sa na Západ v atmosfére revolúcie 48-ho roku, spočiatku sa nechal uniesť touto revolúciou a skladal do nej veľké nádeje. Ale Gercenovi bolo súdené prezit' páliťivé sklamanie v následkoch revolúcie roku 1848, v západe a západných ľudoch vôbec. Gercenovo nadšenie pre Západ bolo typicky ruské a typicky ruské bolo aj Gercenovo sklamanie v Západe. Po ňom mnohí Rusi prezili podobné sklamanie. Gercena ohromilo a ranilo filisters-tvo Západu. Tohto filisterského a malomeštiackeho ducha zisťil aj v socialistoch. Ako jeden z prvých videl možnosť socialistickej buržoáznosti. Postavu rytiera nahradila postava filistera a kramára. Bifagovanie buržoáznosti Západu je tradičným ruským motívom. V iných termínoch to vyjadrovali aj slavianofili. Spiatočnik K. Leoniev bude sa tak isto stavať proti filisterstvu Západu, ako aj revolucionár Gercen, na rozdiel od iných predstaviteľov ľavého tábora, nevyznával optimistickú teóriu pokroku. Naopak: obhajuje pesimistickú filozofiu dejín, neverí v rozumnosť a milosrdenstvo historického procesu smerujúceho k uskutočneniu najvyššieho dobra. Je to u Gercena originálne a zaujímavé. Za najvyššiu hodnotu pokladá ľudskú osobnosť, ktorá je drevná historickým progresom. Kladie základ svojím názorom

ruskému individualistickému socializmu, ktorý v 70-tych rokoch bude reprezentovať N. Michajlovskij. Socialistický individualizmus je protikladný buržoáznemu individualizmu. Gercen nevidí sily, ktoré by v západnej Európe mohli kásl' odpor ríši filisterstva. Západoeurópsky robotník sám je filistrom a pred filisterstvom sa zachrániť nemôže. Emigrant Gercen, ktorý bol až do smrti zbavený možnosti fyzicky sa vrátiť do vlasti, vracia sa do nej duchom. Nech bol akokoľvek hrozny samovládny režim Nikolajja I., nevoľníctvo, nevedelanosť, predsa práve v Rusku, v ruskom ľude je ukrytá potencia nového, lepšieho, nie filisterského, buržoázného života. Tieto potencie Gercen vidí v ruskom sedliackovi, v sivom sedliackom kožucho, v sedliackej občine. V ruskom sedliackom svete sa skrýva možnosť harmonického spojenia princípu osobnosti s princípom vospolnosti, sociálnosti. Gercen bol humanistom skeptikom, náboženská viera mu bola cudzia. Viera v ruský ľud, v pravdu obsiahnutú v sedliakovi, je mu poslednou kotvou spásy. Gercen sa stáva jedným zo zakladateľov ruského národnictva, svojrázneho ruského zjavnú. V Gercenovej osobe sa západniarstvo zblížilo s niektorými črtami slavianofilstva. V západniarskom tábore došlo k rozkolu na národníkov-socialistov a liberálov. Gercen a národníci socialisti verili v osobinú cestu Ruska a jeho poslanie uskutočniť sociálnu spravodlivosť lepšie a skôr, než by to urobili Západ, verili v možnosť, že Rusko sa vyhne krízam kapitalizmu. Západniarski liberáli sa nazdávali, že Rusko sa musí uberať tou istou cestou ako aj západná Európa. Národníci sa odmietavo stavali k politike, nazdávali sa, že politika strihne Rusko na barátnu západnú cestu vývoja, uznávali princípi sociálneho nad politickým. Aj to je charakteristický ruský motív. Gercen, Bakunin, ba i takí zlovestní revolucionári, ako Nečajev a Tkačev, v určitom zmysle majú bližšie k ruskej idej, než západniari, širitelia osvety a liberáli. Bojovný ateizmus ruských revolučných socialistických a anarchických smerov bol naruby prevrátenou ruskou religiozitou, ruskou apokalyptikou. Veľmi dôležité je poznamenať, že liberálne idey boli v Rusku vždy slabé a nikdy sme nemali liberálne

Kapitola VI.

Ruský komunizmus a revolúcia²⁷

1.

Ruská revolúcia je svojimi princípmi univerzalistická, ako každá veľká revolúcia, došlo k nej pod symbolikou internacionály, ale je aj hlboko nacionálna a podľa svojich výsledkov sa nacionalizuje čoraz väčšmi. Ťažkosť úsudkov o komunizme tkvie v jeho dvojakom charaktere, ruskom a medzinárodnom. Len v Rusku mohlo dôjsť ku komunistickej revolúcii. Ruský komunizmus sa ľudom Západu musel javiť ako komunizmus ázijský. A sotva by taká komunistická revolúcia bola možná v krajínach západnej Európy, tam, prirodzene, by všetko prebehlo inak. Samotný internacionalizmus ruskej komunistickej revolúcie je čisto ruský, národný. Som nepochybný naspieť, že aj aktívna účasť Židov v ruskom komunizme je veľmi charakteristická pre Rusko a pre ruský národ. Ruský mesianizmus je blízky židovskému mesianizmu. Lenin bol typickým ruským človekom. V jeho charakteristicky výraznej tvári bolo čosi rusko-mongolské. V Leninovom charaktere boli typicky ruské črty,

²⁷Literatúra o ruskom komunizme je rozsiahla, ale veľká časť tejto literatúry nemá nijakú zvláštnu hodnotu. Uпоzozrujem na knihy: René Fullop-Miller "Geist und Gesicht des Bolschevismus", Valdemar Gurian - "Le Bolschevisme", J. Malaparte - "Le Donhomme Leninne", Fedor Steppun - "Das Antlitz Russlands und das Gesicht der Revolution", a moje knihy a state - "Pravda i lož komunizma" v časopise "Puť" č. 30, Paríž 1931, "Russkaja religioznaja psichologija i kommunističeskij ateizm", Paríž 1931, "Generalnaja linija sovetskoj filosofii i vojninstvujuščij ateizm" v časop. "Puť", č. 34, Paríž 1932.

nie špeciálne inteligencie, lež ruského ľudu: prostota, celostnosť, obhrubosť, odmietanie príkras a rétoriky, praktizmus myslenia, sklon k nihilistickému cynizmu na morálnom podklade. Niektorými svojimi črtami pripomína ten istý ruský typ, ktorý našiel geniálny výraz v L. Tolstom, hoci nemal zložitý vnútorný život Tolstého. Lenin je zhotovený z jedného kusa, je monolitný. Leninova úloha je jedinečnou ukázkou úlohy osobnosti v historických udalostiach. Lenin sa preto mohol stať vodcom revolúcie a mohol realizovať svoj dávno vypracovaný plán, lebo nebol typickým ruským inteligentom. V ňom sa črty ruského inteligenta-sektára spájali s črtami ruských ľudí, ktorí združovali a budovali ruský štát. Spájal v sebe črty Černyševského, Nečajeva, Tracëva, Želäbova s črtami veľkokniežať moskovských, Petra Veľkého, i ruských šľachtikov despotického typu. V tom je originalita jeho fyziognómie. Lenin bol revolucionárom-maximalistom a štátnikom. Spájal v sebe krajný maximalizmus revolučnej idey, totalitného revolučného svetonázoru s pružnosťou a oportunitizmom v prostriedkoch boja, v praktickej politike. Len takto ľudia prospievajú a vídzia. Spájal v sebe prostotu, bezprostrednosť a nihilistický asketizmus s chytrosťou, takmer s úkladnosťou. V Leninovi nebolo nič z revolučnej bohémny, ktorú nemohol znieť. V tom je opakom takých ľudí, ako bol Trockij alebo Martov, vodca ľavého krídla menševikov.

Vo svojom osobnom živote Lenin mal rád poriadok a disciplínu, bol rodinne založený, rád sedel doma a pracoval, nemal rád nekonečné debaty v kaviarni, ku ktorým mala sklon ruská radikálna inteligencia. Nebolo v ňom nič anarchického a nemohol znieť anarchizmus, ktorého reaktívny charakter vždy napádal. Nemohol strpieť ani revolučnú romantiku a revolučné frazétstvo. Ako predseda Rady ľudových komisárov, vodca sovietskeho Ruska, ustavične napádal tieto črty v komunistickom prostredí. Bifagoval komunistické chvasťúnstvo a komunistické táranie. Staval sa proti "detskej chorobe ľavicársva" v komunistickej strane. V r.

literatúru. Ale filozofickú kultúru nemal, ešte menej, než ju mal Plechanov. Po celý život bojoval za celistvý, totalitný svetonáhľad, ktorý bol nutný pre boj, ktorý mal sústreďiť revolučnú energiu. Z tohto totalitného systému nedovolil vybrať ani jednu tehu, požadoval pojať úplne všetko. A zo svojho hľadiska mal pravdu. Mal pravdu, že očarenie Avenáriom a Machom alebo Nietzscheom narúša celosťnosť boľševického svetonázoru a oslabuje bojovnosť. Zápasili za celosťnosť a dôslednosť v boji, ktorý nie je možný bez celosťného, dogmatického vyznania, bez ortodoxie. Požadoval uvedomelosť a organizovanosť v boji proti každej živelnosti. To je jeho základný motív. A pre boj, pre dosiahnutie cieľov revolúcie pripúšťal použitie všetkých prostriedkov. Bolo mu dobré všetko, čo slúži revolúcii, zlé zasa všetko, čo jej stojí v ceste. Leninova revolučnosť mala morálny koreň, nemohol zničiť nespravodlivosť, útlak, vykorisťovanie. Ale keď ho posadla maximalistická revolučná idea, koniec koncov stratili schopnosť bezprostredného rozlišovania medzi dobrom a zlom, stratili bezprostredný vzťah k živým ľuďom, pripúšťal klanstvo, lož, násilie, ukrutnosť. Lenin nebol špatným človekom, bolo v ňom veľa dobrého. Bol to nezištný človek, absolútne odovzdaný ideí, ba nebol ani nijak zvlášť čižiadostivým a vládychtivým človekom, málo myslel na seba, ale neobyčajná posadlosť jednou ideou ho viedla k strašnému zúženiu vedomia a k mravnej premene, k tomu, že pre boj pripúšťal celkom nemravné prostriedky. Lenin bol človekom osudu, osudným človekom, v tom bola jeho sila.

Lenin bol revolucionárom až do špičky kostí práve preto, že po celý život vyznával a obľahoval celosťnosť, totalitný svetonázor a neprípúšťal nijaké narušenie tejto celosťnosti. Odtiaľ tá na prvý pohľad nepochopiteľná vášnivosť a zúrivosť s akou bojuje proti najmenším odchýlkam od toho, v čom videl marxistickú ortodoxiu. Požaduje ortodoxnosť, s totalitným svetonázorom zhodnú, t.j. revolučné názory na poznanie, na hmotu, na dialektiku a pod. od každého, kto sa chce pokladať za

marxistu, kto chce slúžiť veci sociálnej revolúcie. Ak nie ste dialektickým materialistom, ak v čisto filozofických, gnozologických otázkach uprednostňujete Machove názory, vedy zrádzate totalitnú, celosťnú revolučnosť a musíte byť vylúčený. Keď sa Lunačarskij pokúsil urobiť zmienku o bohohľadaštvie (bogostrojiteľstve) a bohotorbe (bogostrojiteľstve), vedy, aj keď to malo celkom ateistický charakter, Lenin zúriivo napadol Lunačarského, ktorý patril k frakcii boľševíkov. Lunačarskij komplikoval celosťný marxistický svetonázor, nebol dialektickým materialistom, a to celkom stačilo, aby ho vylúčili. Hoci menševici mali ten istý konečný ideál ako Lenin, hoci boli oddaní robotníckej triede, niet u nich celosťnosti, vo svojom postoji k revolúcii nie sú totalitní. Komplikovali veci rečami o tom, že Rusko sprvu potrebuje buržoáznou revolúciu, že socializmus možno uskutočniť až po etape kapitalistického rozvoja, že treba čakať na rozvoj vedomia robotníckej triedy, že roľníctvo je reakčná trieda a i. Menševici tiež nepríkladali nejak zvlášť význam celosťnému svetonázoru, záväznému vyznávaniu dialektického materializmu, niektorí z nich boli obyčajnými pozitivistami, ba dokonca, čo je už celkom hrozné, novokantovcami, t.j. prídžali sa buržoáznej filozofie. Všetko to oslabovalo revolučnú vôľu. Pre Lenina marxizmus je predovšetkým učebným o diktatúre proletariátu. Menševici však pokladali za nemožnú diktatúru proletariátu v poľnohospodárskej, roľníckej krajine. Menševici chceli byť demokraticmi, chceli sa opierať o väčšinu. Lenin nie je demokrat, nezdržaňuje princíp väčšiny, lež princíp vyberanej menšiny. Preto mu neraz vyčítali blankizmus. Vypracoval plán revolúcie a revolučného uchvátenia moci, bez toho, že by sa opieral o rozvoj vedomia ohromných mäs robotníkov a o objektívny ekonomický proces. Diktatúra vyplyvala z celého Leninovho svetonázoru, dokonca svoj svetonázor budoval v aplikácii na diktatúru. Diktatúru zdôrazňoval ešte aj vo filozofii, a to tým, že požadoval diktatúru dialektického materializmu nad myslením.

Leninovým cieľom, ktorý sledoval s neobyčajnou húževnatosťou, bolo vytvorenie mocnej strany, predstavujúcej dobre organizovanú a železne disciplinovanú menšinu, opierajúcu sa o celistvý revolučno-marxistický svetonázor. Strana musí mať doktrínu, v ktorej nič nemožno zmeniť, a ktorá musí pripravovať diktatúru nad celou plnosťou života. Sama organizácia strany, krajne centralizovaná, bola už diktatúrou v malom meradle. Každý člen strany bol podriadený tejto diktatúre centra. Bolševická strana, ktorú mnoho budoval Lenin, mala byť vzorom pre budúcu organizáciu celého Ruska. A Rusko bolo skutočne organizované podľa vzoru organizácie bolševickej strany. Celé Rusko, všetok ruský ľud bol podriadený nielen diktatúre komunistickej strany, jej ústrednému orgánu, lež aj doktríne komunistického diktátora vo svojej mysli a v svojom svedomí. Lenin negoval slobodu vnútri strany, a táto negácia slobody sa preniesla na celé Rusko. A to je práve diktatúra svetonázoru, ktorú pripravoval Lenin. Lenin to mohol urobiť len preto, že v sebe spájal dve tradície - tradíciu ruskej revolučnej inteligencie v jej najviac maximalistických prúdech a tradíciu ruskej historickej moci v jej najdespotičejších prejavoch. Sociálni demokrati, menševici a socialisti-revolucionári zostali iba v prvej tradícii a aj to zmiernenej. Ale keď Lenin spojil v sebe dve tradície, ktoré sa v XIX. storočí nachádzali v smrteľnom nepriateľstve a boji, mohol načrtnúť plán organizácie komunistického štátu a uskutočniť ho. Akokoľvek paradoxne to znie, bolševizmus je tretím prejavom ruskej veľmocenskej politiky, ruského imperializmu, prvým prejavom bolo moskovské cárstvo, druhým prejavom bolo petrovské impérium. Bolševizmus je za silný centralizovaný štát. Nastalo spojenie vôle k sociálnej pravde s vôľou k štátnej veľmoci, a druhá vôľa sa ukázala silnejšou. Bolševizmus sa stal súčasťou ruského života, ako v najvyššom stupni militarizovaná sila. Ale starý ruský štát bol vždy militarizovaný. Problém moci bol základný u Lenina a u všetkých, čo po ňom nasledovali. Tým sa bolševici líšili od všetkých iných revolucionárov. Aj oni vytvorili policajný štát, ktorý spôsobom

vládnutia sa veľmi ponáka na starý ruský štát. Ale organizovať moc, podriadiť si robotnícke a roľnícke masy nemožno len silou zbrane, čím násilím. Potrebná je celostná doktrína, celostný svetonázor, potrebné sú upevňujúce symboly. V Moskovskom cárstve a v impériu ľud sa udržoval jednotou náboženských názorov. Nová jednotná víera pre ľudové masy musí byť vyjadrená v elementárnych symboloch. Na ruský spôsob transformovaný marxizmus sa pre tieto ciele celkom hodil. Pre pochopenie prípravy diktatúry proletariátu, ktorá je diktatúrou komunistickej strany, mimoriadny záujem vzbudzuje Leninova knižka "Čo robiť?", napísaná ešte v r. 1902, keď ešte nebolo rozkolu na bolševikov a menševikov, a predstavujúca vzor revolučnej polemiky. V nej Lenin bojoval hlavne proti takzvanému "ekonomizmu" a živelnosti v chápaní revolúcie. Ekonomizmus negoval celostný revolučný svetonázor a ežovlúchnú aktivitu. Proti živelnosti Lenin staval uvedomenosť revolučnej menšiny, ktorá je povolaná ovládať sociálny proces. Vyžaduje organizáciu zhora a nie zdola, t.j. organizáciu nie demokratického, lež diktátorského typu. Lenin sa posmieval tým marxistom, ktorí čakajú všetko od živelnospoločenského vývoja. Zdôrazňoval nie diktatúru empirického proletariátu, ktorý bol v Rusku veľmi slabý, lež diktatúru idey proletariátu, ktorou môže byť preniknutá menšina. Lenin bol vždy antievolucionistom a v podstate bol aj antidemokratom, čo sa prejavilo na mladej komunistickej filozofii.

Aj keď bol Lenin materialistom, vôbec nebol relativistom, a nenávidel relativizmus i skepticizmus ako výplod buržoázneho ducha. Lenin je absolutistom, verí v absolútnu pravdu. Materializmu je veľmi ťažké vypracovať teóriu poznania, pripúšťajúcu absolútnu pravdu, ale Lenina to neznepokojuje. Jeho neuveriteľná navlna vo filozofii je určená jeho celostnou revolučnou vôľou. Absolútnu pravdu neuvierdzuje poznanie, ani myslenie, lež intenzívna revolučná vôľa. A on chce získať ľudí tejto intenzívnej revolučnej vôle. Totalitný marxizmus, dialektický marxizmus

je absolútnou pravdou. Táto absolútna pravda je nástrojom revolúcie a organizácie diktatúry. Ale učenie, zdôvodňujúce totalitnú doktrínu, zahŕňajúcu všetku plnosť života - nielen politiku a ekonomiku, ale aj myslenie, aj vedomie a celú tvorbu kultúry, môže byť len predmetom viery.

Celé dejiny ruskej inteligencie pripravovali komunizmus. Do komunizmu prenikli známe čty: túžba po sociálnej spravodlivosti a rovnosti, uznanie tried pracujúcich za vyšší ľudský typ, odpor ku kapitalizmu aj buržoázii, úsilie o celostný svetozor a celostný vzťah k životu, sektárska neznačkanosť, podzrievavý a nevráživý postoj ku kultúrnej elite, neobyčajná prchľivosť k tomuto svetu, popieranie ducha a duchovných hodnôt, prisúdenie materializmu bezmála teologic-kého charakteru. Všetky tieto čty vždy boli vlastné ruskej revolúcní, ba jednoducho radikálnej inteligencii. Ak zvyšky starej inteligencie, ktorá sa neprinikla k boľševizmu, nepoznali svoje vlastné čty v tých, proti ktorým povstali, potom je to historická úchyľka, strata pamäti z emocionálnej reakcie. Stará revolučná inteligencia jednoducho nemyslela na to, aká bude, keď získa moc, zvykla si pozerať na seba ako na bezmocnú a utláčanú, a moc i útlak sa jej zdali byť výplodom celkom iného, jej cudzieho typu, zatiaľ čo bol to aj jej výplod. V tom je paradox exodu ruskej inteligencie, jej transformácia po víťaznej revolúcii. Jej časť sa stala komunistami a prispôsobila svoju psychiku k novým podmienkam, druhá jej časť neprijala socialistickú revolúciu a zabudla na svoju minulosť. Už vojna vyvorila nový duševný typ, typ náchylný prenášať vojnové metódy na usporiadanie života, hotový praktizovať metodické násilie, typ vládychtivý a zvelebojúci silu. Je to svetový zjav, ktorý sa rovnako vynoril v komunizme i fašizme. V Rusku sa objavil nový antropologický typ, nový výraz tváří. Ľudia tohto typu majú inú chôdzu, iné gesta, než typ starých inteligentov. Podobne ako v 60-tych rokoch pri vystúpení nihilistov, umiernenější typ idealistov 40-tych rokov bol nahradený tvrdším typom, v živle

víťaznej revolúcie, ktorý vyšiel z vojnového života, ten istý proces prebiehal v oveľa grandióznejších rozmeroch. Prítom stará inteligencia geneticky spáá s "mysliacimi realistami" nihilistického obdobia, hrá tú istú úlohu, ktorú v 60-tych rokoch hrali idealisti 40-tych rokov a predstavuje umiernenější typ. V dôsledku oslabenia pamäti, pod vplyvom afektu zabúda, že vyšla z Černyševského, ktorý opovrhoval Gercenom, svojím pôvodom miernym idealistom 40-tych rokov. Komunisti s opovržením označovali starú revolučnú a radikálnu inteligenciu ako buržoáznu, ako nihilisti a socialisti 60-tych rokov označovali inteligenciu 40-tych rokov ako sfachtickú a veľkopánsku. V novom komunistickom type motlvy sily a moci vytlačili staré motlvy pravdymlovnosti a útrpnosti. V tomto type sa vypracovala tvrdosť prechádzajúca v ukrutnosť. Tento nový duševný typ bol veľmi priaznivý pre Leninov plán, stal sa materiálom organizácie komunistickej strany, začal vládnuť nad ohrovskou krajinou. Nový duševný typ povolany k nadvláde, v revolúcii, sa regrutuje z robotnicke-roľnickeho prostredia, prešiel disciplínou vojenskou i stranickou. Noví ľudia, ktorí prišli zdola, boli cudzí tradičiam ruskej kultúry, ich otcovia a dedovia boli negramotní, bez akékoľvek kultúry a žili výlučne vierou. Týmto ľuďom bol vlastný resentment v postoji k ľuďom starej kultúry, ktorý vo chvíli víťazstva prešiel v cie pomsty. Tým sa dá mnohé psychologicky vysvetliť. Ľud v minulosti pociťoval nespravodlivosť sociálneho zriadenia založeného na útlaku a vykorisťovaní pracujúcich, ale tieho a pokorne znášal svoj trpičeský údol. Ale nastal čas, keď viac nechcel trpieť, a celá štruktúra duše ľudu sa prevrátila. Je to typický proces. Miernosť a pokora môže prejsť v ukrutnosť a zbesilosť. Lenin by nemohol uskutočniť svoj plán revolúcie a uchvátenia moci bez prevratu v psychike ľudu. Tento prevrat bol taký veľký, že ľud, ktorý žil v iracionálnych náboženských predstavách, poslušný iracionálnemu osudu, odtrazu sa takmer pomiatol z racionalizácie celého života, uveril v možnosť racionalizácie bez akéhokoľvek iracionálneho zvyšku, uveril v stroj namiesto Boha. Z obdobia telurického, keď žil

pod mystickou vládou zeme, ruský ľud prešiel do obdobia technického, keď uveril vo všemohúcnosť stroja a zo starého inštinktu sa začal k stroju stavať ako k toľmu. Také prepájanie je v duši ľudu možné.

Lenin bol marxistom a veril v mimoriadne poslanie proletariátu. Veril, že svet vstúpil do obdobia politických revolúcií. Ale bol Rusom a robil revolúciu v Rusku, v zemi celkom zvláštnej. Vládol neobyčajnou vnímavosťou k historickej situácii. Cítil, že jeho čas nastal, nastal vďaka vojne, ktorá prešla v rozklad starého zriadenia. Bolo treba urobiť prvú vo svete proletársku revolúciu v roľníckej krajine. A cítil sa slobodný od akéhokoľvek marxistického doktrinarstva, s ktorým ho domrzali marxisti-mensjevici. Vyhlásil robotnícko-roľnícku revolúciu a robotnícko-roľnícku republiku. Rozhodol sa využiť roľníctvo pre proletársku revolúciu a pochodil v tej veci, ktorá tak poburovala marxistických doktrinárov. Lenin vykonal predovšetkým agrárnu revolúciu, využívajúc mnohé z toho, čo prv hlásali socialisti-národnici. Do leninizmu sa v pretvorenej podobe dostali prvky revolučného národnictva a buržsťva. Socialisti-revolucionári, predstavitelia starej tradície sa ukázali ako nepotrební a zatlačení. Lenin urobil všetko lepšie, skôr a radikálnejšie, dal viac. Sprevádzať to ohtasovanie novej revolučnej morálky, zodpovedajúcej novému psychickému typu a novým podmienkam. Bola to už iná morálka, než akú mala stará revolučná inteligencia, menej humánna, neosýchajúca sa nijakej ukrutnosti. Lenin je antihumanistom, ako je antidemokratom. V tom je človekom novej epochy, epochy nielen komunistických, ale aj fašistických prevratov. Leninizmus je vodcovstvom nového typu, vyzdvihuje vodcu mäsa, obdareného diktátorskou mocou. Bude ho napodobňovať Mussolini a Hitler. Stalin bude znamenať zavŕšenie typu vodcu-diktátora. Pravda, leninizmus nie je ešte fašizmus, ale stalinizmus sa už veľmi ponáša na fašizmus.

V r. 1917, t. j. päťdesiat rokov po knihe "Čo robiť?", Lenin píše knihu "Štát a revolúcia", vari najzaujímavejšiu zo všetkého čo napísal. V tejto knihe Lenin načrtol plán organizácie revolúcie a organizácie revolučnej moci, plán rozvrhnutý na dlhšiu dobu. Pozoruhodné nie je to, že tento plán načrtol, pozoruhodné je, že ho uskutočnil, jasne predvídal akou cestou sa bude uberať. V tejto knihe Lenin vytvára teóriu o úlohe štátu v prechodnom období od kapitalizmu ku komunizmu, ktoré môže byť dlhšie alebo kratšie. Nič takého nie je u Marxa, ktorý konkrétne nepredvídal ako sa bude komunizmus uskutočňovať, aké formy nadobudne diktatúra proletariátu. Videli sme, že pre Lenina marxizmus je predovšetkým teóriou a praxou diktatúry proletariátu. Z Marxa bolo možné urobiť anarchisticke vývody, úplne negujúce štát. Lenin sa rozhodne stavia proti týmto anarchistickým vývodom, zjavne nepriaznivým pre organizáciu revolučnej moci, pre diktatúru proletariátu. V budúcnosti štát skutočne musí odumrieť pre jeho nepotrebnosť, ale v prechodnom období úloha štátu musí ešte viac vzrásť. Diktatúra proletariátu, t. j. diktatúra komunistickej strany, znamená štátnu vládu moc silnejšiu a despotičkejšiu, než v buržoáznych štátoch. Podľa marxistickej teórie štát bol vždy organizáciou triednej nadvlády, diktatúrou vládnucich tried nad triedami utlačaných a vykorisťovaných. Štát odumrie a definitívne ho nahradí organizovaná spoločnosť, keď zmiznú triedy. Štát jestvuje, kým jestvujú triedy. Ale úplné zmiznutie tried neprebíha hneď po víťazstve revolučného proletariátu. Lenin si vôbec nemyslel, že po Októbrovej revolúcii v Rusku sa definitívne uskutoční komunistická spoločnosť. Tomu bude predchádzať ešte prípravný proces a krutý boj. V čase tohto prípravného obdobia, keď sa spoločnosť ešte nestala úplne beztriednou, štát so silnou organizovanou vládou mocou je potrebný pre diktatúru proletariátu nad buržoáznymi triedami, na ich potlačenie. Lenin hovorí, že "buržoázny" štát treba zničiť cestou revolučného násillia, novovzniknutý "proletársky" štát postupne odumrie, podľa miery uskutočnenia beztriednej komunistickej spoločnosti. V minulosti buržoázia potlačala

proletariát, v prechodnom období proletárskeho štátu, riadeného diktatúrou, musí dôjsť k pollačeniu buržoázie proletariátom. V tomto období úradníci budú plniť príkazy robotníkov. Lenin sa vo svojej knihe odvoláva hlavne na Engelsa a ustavične ho cituje. "Pokiaľ proletariát ešte potrebuje štát, potrebuje ho nie v záujme slobody, lež v záujme pollačenia svojich protivníkov", píše Engels Bebelovi v r. 1875. Tu sa Engels javí ako zrejmy Leninov predchodca. Podľa Lenina demokracia vôbec nie je potrebná pre proletariát a pre uskutočnenie komunizmu. Nie je cestou k proletárskej revolúcii. Buržoázna revolúcia sa nemôže vyvíjať ku komunizmu. A buržoázny demokratický štát musí byť zničený kvôli uskutočneniu komunizmu. A demokracia po víťazstve proletárskej revolúcie je nepotrebná a škodlivá, lebo je v protiklade k diktatúre. Demokratické slobody sú len na prekážku uskutočnenia ríše komunizmu. Ba čo viac, Lenin neveril v reálne jestvovanie demokratických slobôd, lebo len prikrývajú záujmy buržoázie a jej nadvládu. V buržoáznych demokraciách tiež jestvujú diktatúry, diktatúra kapitálu, peňazí. A na tom je nesporné čosi pravdy. Za socializmu odumrie každá demokracia. Prvými fázami v uskutočňovaní komunizmu nemôže byť sloboda a rovnosť. Lenin to rovnako povedal: Diktatúra proletariátu bude ukrutným násilím a nerovnosťou. Oproti doktrinárskemu chápaniu marxizmu Lenin zdôrazňoval zjavný primát politiky nad ekonomikou. Problém silnej vládnej moci je preňho základnou otázkou. Oproti doktrinárskemu marxizmu menševikov Lenin videl v politickej a ekonomickej diktatúre Ruska prednosť pre uskutočnenie sociálnej revolúcie. V krajine samovládnej monarchie, ktorá si neprivykla na občianske práva a slobody, faššie je uskutočniť diktatúru proletariátu, než v západných demokraciách. To je nesporné správné. Odveké inštitúty poslušnosti treba využiť pre proletársky štát. Predvídal to aj K. Leoniev. V krajine priemyselne zaostalej, s málo rozvinutým kapitalizmom, faššie bude organizovať hospodársky život v zhode s komunistickým plánom. Tu sa Lenin ocitá v tradíciách ruského národnického socializmu, tvrdí, že revolúcia v

Rusku bude mať originálny priebeh, nie na západný spôsob, t.j. v podstate nie podľa Marxa, nie podľa doktrinárskeho chápania Marxa. Ale všetko musí prebiehať v mene Marxa.

✓ Ako a prečo prestane to násilie a donucovanie, to nejestvovanie akýchkoľvek slobody, ktoré charakterizujú prechodné obdobie ku komunizmu, obdobie proletárskej diktatúry? Leninova odpoveď je veľmi jednoduchá, až príliš jednoduchá. Najprv treba prejsť diletom, donucovaním, železnou diktatúrou zhora. Donucovanie sa nebude diať len vo vzťahu k zvyškom starej buržoázie, lež aj vo vzťahu k robotnícko-roľníckym masám, k samému proletariátu, ktorý sa vyhlasuje za diktatúra. Nechôť, hovorí Lenin, ľudia si privykajú zachovávať elementárne pravidlá verejnosti, prispôsobá sa k novým podmienkam, a vtedy sa odstráni násilie nad ľudmi, štát odumrie, diktatúra sa skončí. Smeľáme sa tu s veľmi zaujímavým javom. Lenin neveril v človeka, neuznával v ňom nijaký vnútorný princíp, neveril v ducha a slobodu ducha. Ale nezarierne veril v spoločenský dŕň človeka, veril, že nítóná spoločenská organizácia môže vytvoriť akéhokoľvek nového človeka, dokonalejšieho sociálneho človeka, ktorý by viac nepotreboval násilie. Tak aj Marx veril, že nový človek sa vyfabrikuje vo fabrikách. V tom je Leninov utopizmus, ale utopizmus realizovateľný a realizovaný. Len jedno nepredvídal. Nepredvídal, že triedny útlak môže dostať úplne nové formy, neponášajúce sa na kapitalistické. Diktatúra proletariátu posilňovaním štátnej vládnúcej moci rozvíja kolosálnu byrokraciu, ktorá sa ako pavučina rozprestiera po celej krajine a všetko si posväťuje. Táto nová sovietska byrokracia, silnejšia, než byrokracia cisára, je novou privilegovanou triedou, ktorá môže kruho vykorisťovať ľudové masy. A to sa aj deje. Jednoduchý robotník vo všeobecnosti dostane 75 rubľov mesačne, ale sovietsky úradník, odborník, 1500 rubľov mesačne. A táto obľudná nerovnosť jestvuje v komunistickom štáte. Sovietske Rusko je krajinou štátneho kapitalizmu, ktorý

môže vykorisťovať o nič menej, než súkromný kapitál. Prechodné obdobie sa môže pretiahnuť donekonečna. Tým, ktorí v ňom vládnú, vláda zachutí a nebudú chcieť zmeny nevyhnutné pre definitívne uskutočnenie komunizmu. Vôľa k moci sa stane sebestačnou a za ňu sa bude bojovať ako za cieľ, a nie ako za prostriedok. Všetcko to bolo mimo Leninovho kruhazoru. Tu je zvlášť utopický, veľmi naivný. Sovietsky štát sa stal takým, ako každý despotickejší štát, pôsobí tými istými prostriedkami, izou a násilím. Je to predovšetkým štát vojensko-policiajný. Jeho medzinárodná politika pripomína ako dve kvapky vody diplomaciu buržoáznych štátov. Komunistická revolúcia bola originálne ruská, ale k zázraku zrodu nového človeka nedošlo, starý Adam zostal a ďalej pôsobí, iba že sa transformuje. Ruská revolúcia sa udiala pod symbolikou marxizmu-leninizmu a nie národného socializmu, ktorý mal za sebou staré tradície. Ale k momentu revolúcie národné socializmus stratil v Rusku svoju ocelosť a revolučnú energiu, ošúchal sa, bol polovicový, mohol hrať úlohu vo februárovej inteligentskej, ešte vždy buržoáznej revolúcii, viac si cenil princípy demokracie, než princípy socializmu, a nemôže už hrať úlohu v revolúcii októbrovej, t.j. úplne vyzrelej, ľudovej socialistickej. Marxizmus-leninizmus vstrebával do seba všetky nutné prvky národného socializmu, ale odhodil jeho veľkú ľudskosť, jeho morálnu osýchavosť, ako zábranu pre uchvátenie moci. Blížšie má k morálke starej despotickej vlády.

2.

Úsudok o ruskej revolúcii predpokladá úsudok o revolúcii vôbec, ako o celkom zvláštnom a koniec koncov duchovnom fenoméne v osudoch národov. Celkom neplodné sú racionalistické a moralistické súdy o revolúcii, ako aj o vojne,

128

ktorá sa v nejednom ohľade ponáša na revolúciu. Revolúcia je iracionálna, svedčí o nadvláde iracionálnych síl v dejinách. Dejarelia revolúcie môžu uvedomele vyznávať úie najracionalistickejšie teórie a v ich mene robiť revolúciu, ale revolúcia je vždy symptómom narastania iracionálnych síl. A to treba chápať v dvojakom zmysle. To značí, že starý režim sa stal absolútne iracionálnym a nemá viac nijaký zmysel, a že sama revolúcia sa uskutočňuje rozkúvaním iracionálneho ľudového žívu. Revolucionári-organizátori vždy chcú racionalizovať iracionálny živel revolúcie, ale tento je zároveň jeho zbraňou. Lenin bol krajným racionalistom, veril v možnosť konečnej racionalizácie sociálneho žívu. Ale bol to aj človek osudu, fáta, t.j. iracionálneho prvku v dejinách. Revolúcia je osud a fáta.

Na revolúciu sa možno pozerat' z trojakého hľadiska:

- 1/ hľadisko revolučné a kontrarevolučné, t.j. ľudí aktívne sa na nej podieľajúcich,
 - 2/ objektívne historické, t.j. ľudí poznávaco-nazerajúcich, ale sa na nej nepodieľajúcich,
 - 3/ nábožensko-apokalyptické a historiozofické, t.j. ľudí, ktorí vo svojom vnútri prijali revolúciu, mučivo ju prežívajú a povznášajú sa nad jej každodenný boj.
- Zmysel revolúcie najmenej chápu revolucionári a kontrarevolucionári. Revolucionári obvykle nechápu zmysel revolúcie, ktorá sa nekryje s ich racionalistickými ideami, ale vo svojej upriameneosti na budúcnosť môžu byť nástrojmi uskutočnenia zmyslu, nástrojmi vyššieho súdu. Kontrarevolucionári, ako ľudia bezmocne a neplodne upriamení na budúcnosť, sú ľudia odsudzovaní, nekajúcní, a v tomto svojom stave nič nechápajúci.

Objektívni historici môžu veľa vysvetliť kritikou prameňov, odhalením podružných historických príčin, ale ani si len nekladú za cieľ pochopiť zmysel

129

revolúcie. Obvykle s určitým odstupom hovoria, že revolúcia bola nutná, determinovaná minulosťou, ale odhaliť zmyslu už nie je vecou historickej vedy, lež vecou historiozofie. Ale aj historiozofia môže pristupovať k problému zmyslu revolúcie vedy, ak je vo svojom základe náboženská. Ostatne filozofia dejín je vždy v určitom zmysle teológiou dejín a vždy má uvedomele alebo neuvedomele náboženský základ. Avšak náboženská historiozofia má nevyhnutne apokalyptické zafarbenie.

A tu sa pre náboženskú historiozofiu, pre kresťanskú historiozofiu odhaľuje, že zmysel revolúcie je vnútornou apokalypsou dejín. Apokalypsa nie je len zjavením o konci sveta, o poslednom súde. Apokalypsa je aj zjavením o stálej blízkosti konca vnútri samých dejín, vnútri ešte historického času, o súde nad dejinami vnútri samých dejín, je odhalením neúspechu dejín. V našom hriechom, zlom svete sa javí ako nemožný neprerzify, progresívny vývin. V ňom sa vždy nahromadí mnoho zla, mnoho jedu, v ňom dochádza vždy aj k procesom rozkladu. Prívetmi často sa stáva, že sa v spoločnosti nenajdú pozitívne, tvorivé, obrodné sily. A vtedy je nevyhnutný súd nad spoločnosťou, vtedy sa na nebesiach stanoví nevyhnutnosť revolúcie, vtedy dochádza k prielomu v čase, vzniká prerývanosť, dochádza k vpádu síl, ktoré sa dejinám javia ako iracionálne, a ktoré, ak sa na ne budeme pozerat' zhora, a nie zdola, znamenajú súd Zmyslu nad nezmyslom, pôsobenie prozreteľnosti vo tme. Spiatočnik Josef de Maisire, ktorý nebol tisým typom spiatočníka, uznával tento zmysel revolúcia³⁰.

Revolúcia má ontologický zmysel. Tento zmysel je pesimistický, a nie optimistický. Odhalenie tohto zmyslu je namierené proti tým, ktorí sa nazdávajú, že spoločnosť môže donekonečna jestvovať v pokoji a mieri, keď sa v nej nahromadia strašné jedy, keď v nej zavládne zlo a nespravodlivosť, navonok zahalená do

³⁰ Pozri knihu J. de Maisire, "Considérations sur la France".

ušľachtilých form, idealizovaných obrazov minulosti. Ťažké je pochopiť tých kresťanov, ktorí pokladajú revolúciu za neprípustnú vzhľadom na jej násilnosť a krv, a zároveň pokladajú za celkom prípustnú a mravne opodstatnenú vojnu. Vojna prináša ešte viac násilnstiev a prelieva ešte viac krvi. Revolúcia, vykonávajúca násilie a prelievajúca krv, je hriechom, ale aj vojna je hriechom, často ešte väčším, než revolúcia. Celé dejiny sú do značnej miery hriechom, kviprelietvaním a násilím. A kresťanskému svedomiu je ťažké prežívať dejiny. Je to základný paradox kresťanského vedomia. Kresťanstvo je historické, je zjavovaním Boha v dejinách, a nie v prírode, uznáva zmysel dejín. A zároveň sa kresťanstvo nikdy nevedelo vtesnať do dejín, dejiny ho vždy deformovali, kresťanstvo vždy súdi nepravdu dejín, neprípúšťa optimistický názor na dejiny. Dejiny sa preto musia skončiť, musí ich súdiť Boh, lebo v dejinách sa neuskutočňuje pravda Kristova. Revolúcia je malou apokalypsou dejín, ako aj súd vnútri dejín. Revolúcia sa ponáša na smrť, je prechodom smrťou, ktorá je nevyhnutným následkom hriechu. Ako nastane koniec celých dejín, prechod sveta smrťou, aby povstal k novému životu, tak aj vnútri dejín a vnútri individuálneho života človeka periodicky nastáva koniec a smrť pre zrod k novému životu. Tým je daná hrôza revolúcie, jej údesnosť, jej smrtonosná a krvavá podoba. Revolúcia je hriechom a svedectvom o hriech, ako aj vojna je hriechom a svedectvom o hriechu. Ale revolúcia je fatum dejín, nezvratný osud historickej existencie. V revolúcii dochádza k súdu nad zlyhmi silami dopúšťajúcimi sa nepravosti, ale súdiace sily samé sa dopúšťajú zla, v revolúcii aj dobro uskutočňujú sily zla, lebo dobré sily neboli schopné realizovať svoje dobro v dejinách.

Revolúcie v kresťanských dejinách boli vždy súdom nad historickým kresťanstvom, nad kresťanmi, nad ich zradou kresťanských ideálov, nad ich deformáciou kresťanstva. Práve pre kresťanov má revolúcia zmysel a predovšetkým oni by ho mali posilňovať, lebo je výzvou a mementoom kresťanom o pravde, ktorí

neuskutočňovali. Prijatie dejín je prijatím aj revolúcie, prijatím jej zmyslu, ako katastrofického prečrvanosti v osudoch hriešneho sveta. Zavrhnutie každého zmyslu revolúcie nevyhnutne musí mať za následok aj zavrhovanie dejín. Ale revolúcia je hrozná a desivá, je ošklivá a násilnícka, ako ošklivý a násilný je pôrod dieťaťa, hrozná a násilná sú máky rodiacej matky, ošklivé a vystavené násiliu je dieťa prichádzajúce na svet. Taká je kľatba hriešneho sveta. A na ruskej revolúcii, vari viac, než na hocikorej inej, leží odblesek Apokalypsy. Smiešne a žalostné sú štúdy o nej z normatívneho hľadiska, z hľadiska normatívneho náboženstva a morálky, normatívneho chápania práva a hospodárstva. Hnev dejateľov revolúcie nemôže neodpuďzovať, ale nemožno o nej súdiť výlučne z hľadiska individuálnej morálky.

V ruskej revolúcii je nesporne rodová tria každej revolúcie. Ale jestvuje aj ojedinelá, len raz vykonaná, originálna revolúcia, ktorá vznikla zo svojrázu ruského historického procesu a ojedinelosti ruskej inteligencie. Nikde viac taká revolúcia nebude. Komunizmus na Západe je celkom iný zjav. V prvých rokoch revolúcie sa rozprávala legenda o bolševizme a komunizme, ktorá vznikla v ľudovom prostredí. Pre ľudové povedomie bolševizmus bol ruskou ľudovou revolúciou, záplavou bujarého ľudového živlu, komunizmus však prišiel od cudzincov, je západný, nenuský, a práve on uválil na revolučný ľudový živiel jarmo despotičkej organizácie, keby sme sa mali vyslovit' učene, racionalizoval iracionálne. Je to veľmi charakteristická legenda, svedčiaca o ženskej povahe ruského ľudu, ustavične zväšihovanej zo strany cudzieho jej mužského príncipu. Tak ľud chápal aj Petra. V ruskej revolúcii, ako, ostatne, v každej revolúcii, došlo k rozrkvaniu a skúvaniu chaoticých sfl. Ľudová masa zburcovaná revolúciou, najprv zo seba zhadzuje všetky okovy, a prechod ľudových más k moci hrozil chaotickým rozkladom. Ľudové masy boli disciplinované a organizované v živle ruskej revolúcie komunistickou ideou, komunistickou symbolikou. V tom je nesporná zásluha komunizmu pred ruským

šítom. Rusku hrozila úplná anarchia, anarchický rozpad, zastavila ho komunistická diktatúra heslami, ktorým sa ľud podvolil.

Rozklad imperátorského Ruska sa začal dávno. K dobe vzplanutia revolúcie sa starý režim celkom rozložil, vyčerpá sa a stránil dych. Vojna len dokončila proces rozpadu. Ani sa nedá povedať, že by februárová revolúcia zvrhla monarchiu v Rusku, monarchia v Rusku padla sama, nik ju nebránil, stúpcenov nemala. Náboženské predstavy ľudu, na ktorých sa držala monarchia, sa začali rozkladať. Nihilizmus, ktorý v 60-tych rokoch ovládol inteligenciu, začal prenikať do ľudovej vrstvy. Polointeligencia, ktorá vyšla z ľudovej vrstvy, bola rozhodne ateistická a materialistická. Hnev bol silnejší, než veľkodušnosť. Cirkev stratila vedúcu úlohu v živote národa. Závislé postavenie cirkvi na monarchickom štáte, strata ducha cirkevnej vospolnosti, nízka kultúrna úroveň duchovenstva - všetko to malo osudný význam. Nejestvovala organizujúca duchovná sila. Kresťanstvo v Rusku prežívalo hlbokú krízu. Osudovou postavou pre dejiny Ruska bol Rasputin. Rasputin vyšiel z ľudu, podľa všetkého patrili k sekte chlystov (flagellantov) a bezpochyby mal mystické vlohy. Povrávalo sa o ňom, že mal schopnosti, ktoré môžu z človeka urobiť mnícha a svätca, ale on tieto vlohy používal na zlo. V ňom sa skoncentrovala strašná temrava ruského života. Vzťahy medzi cárom a Rasputinom predstavujú oveľa hlbší jav, než sa obvykle ľudia nazdávajú. Posledný ruský cár bol postavou tragickou, kruto zaplatil za zlo minulosti, zlo, ktorého sa dopúšťala dynastia. Úprimne veril v mystický zmysel cárskej moci. A mučivo prežíval roztržku medzi cárom a ľudom, izoláciu cára. Chcel sa spojiť s ľudom. Cár nemal s ľudom nijaký kontakt, od ľudu ho delil múr všemocnej byrokracie. Zatiaľ čo sa mysticky cítil byť ľudovým cárom. A tento cár sa stretol s ľudom v postave Rasputina. Bol to prvý človek z ľudu, ktorý mal bezprostredný prístup ku dvoru. Cár a najmä carica uverili v Rasputina ako v ľud. Stal sa symbolom ľudu, náboženského života ľudu.

V tragických udalostiach svojho panovania cár hľadal náboženskú oporu, chcel podporu cirkvi. Nemachádzal podporu vo vyššej hierarchii, lebo otrocky závisela od neho samého. Rasputin sa mu však javil ako ľudové pravoslávie, ktoré nezávisí priamo od cára a môže mu byť oporou. A keď sa cár a cáriča, ktorá mala veľký vplyv, zaviesli na Rasputina ako na ľudové pravoslávie, postavili cirkev do závislosti od chysta Rasputina, ktorý menoval biskupov. Bolo to strašné poníženie cirkvi, a to monarchiu naskrze kompromitovalo. Rasputin, sedliak morálne skazený z blízkosti ku dvoru, definitívne popudil proti monarchii ešte aj konzervatívne šľachtické kruhy ruskej spoločnosti. V čase vojny, pred februárom r. 1917 všetky vrstvy spoločnosti, okrem neveľkej časti vyššej byrokracie a dvoranov, boli ak nie proti monarchii v princípe, tak proti monarchovi a najmä proti cárici. Bol to koniec dynastie. Monarchia v minulosti hrala v ruských dejinách aj pozitívnu úlohu, mala zásluhu. Ale táto úloha sa už dávno prezila. Nábožensky zdôvodnená ruská monarchia bola odsúdená zhora, odsúdená Bohom, a predovšetkým za nštliie nad cirkvou a náboženským životom ľudu, za protikresťanskú ideu cesaropapizmu, za klamné spojenie cirkvi s monarchiou, za nevráživosť k osvetle. To tiež bolo odsúdením cirkvi v jej historickej stránke. K tomu sa ešte vrátíme v poslednej kapitole.

3.

V Ruská revolúcia bola možná len ako agrárna revolúcia, opierajúca sa predovšetkým o nespokojnosť roľníkov a ich starú nenávisť k šľachtickým statkárom a úradníkom. Medzi ruským roľníctvom ešte nevymizli spomienky na hrdý nevoľníctva, na ponížovanie ľudskej dôstojnosti roľníkov. Roľníci boli odhodlaní pomstiť sa za svojich dedov a pradedov. Svet vládnucích privilegiovaných tried, prevažne šľachty, ich kultúra, ich mravy, ich vonkajší výzor, ba aj ich jazyk, bol roľníckemu

ľudu absolútne cudzí, vnímal ho ako svet inej rasy, ako cudzincov. Len agrárna evolúcia, ktorá je nielen revolúciou sociálno-ekonomickou, ale môže byť predovšetkým revolúciou v morálke a životnom štýle, umožnila diktatúru proletariátu, správnejšie diktatúru idey proletariátu, keďže diktatúra proletariátu, diktatúra triedy vo všeobecnosti byť nemôže. Táto diktatúra bola aj diktatúrou nad roľníctvom a spôsobila roľníkom ukrutné násilie, ako to bolo pri násilnej kolektivizácii pri zakladaní kolchozov. Ale nštliie nad roľníkmi vykonávali vlastní ľudia, ktorí vyšli zo širokých ľudových vrstiev, nie páni, nie privilegovaná "biela kosť". Roľníka viac neoslovujú "ty", a ak mu tak hovoria, potom aj on môže hovoriť "ty". Agrárna revolúcia znamená koniec civilizácie založenej na nadvláde šľachty v každodennom živote, na nadvláde šľachtického štýlu. Šľachta už dávno prestala byť vyspelým stavom, akým bola v prvej polovici XIX. storočia, keď z jeho lona vychádzali nielen veľkí ruskí spisovatelia, ale aj revolucionári. Po oslobodení sedliakov šľachtu začala privádzať na mizinu a vytláčať roľiaca sa buržoázia. Väčšia časť pôdy patrila sedliakom. Ale pri nízkej úrovni poľnohospodárskej kultúry, pri sociálnej neusporiadatosti roľníkov situácia bola ťažká a medzi roľníkmi vláda stála nespokojnosť a túžba po novom usporiadaní. V živote - ak nie ekonomicky, tak morálne - vládal "veľkomožný pán", stopy feudalizmu zostávali do revolúcie r. 1917. Zriadenie bolo aj naďalej stavovské. Jestvovanie obrovských latifundií, patriacich neveľkej hriske magnátov, psychologicky i morálne vyvolávalo v roľníctve pobúrenie a protest, tým viac, že ruskí páni sa obýččajne sami hospodárstvom nezapodievali. Je to dokonca oveľa viac oľzka psychologická a morálna, než čisto ekonomická. Ruským roľníkom bol vždy cudzí pojem rímskeho práva a vlastníctva. Roľníci boli tej mienky, že pôda je Božia, t.j. v ľudskom zmysle ničia. Privlastnenie pôdy statkárskou šľachtou roľníci vždy pokladali za takú istú nespravodlivosť ako nevoľníctvo. Občinné, kolektívne vlastnenie pôdy bolo vždy vlastné ruskému ľudu, zvlášť Veľkorusom, vďaka jestvovaniu občiny. Roľníci rojčili o "čiernom

prerazelení", tj. prerazdelení zeme medzi roľníkmi. Prv dokonca veril, že to určí cfr. Revolučná národná organizácia 70-tych rokov si dala názov "Čierne prerazdelenie" (Čornyj peredel) v súlade s plánami a rojeniami roľníkov. Prvú komunistická revolúcia aj vykonala toto "čierne prerazdelenie", keď odhliadla sfarbu a súkromným majiteľom všetku pôdu. Ako každá veľká revolúcia, vykonala presnú, sociálnych vrstiev a tried. Zvrhla vládnuce, komandujúce triedy a vyzdvihla ľudové vrstvy, predtým utláčané a ponížované, hlboko rozorala pôdu a vykonala takmer geologický prevrat. Revolúcia oslobodila predtým sputnané roľnícko-roľnícke sily pre historické dieło. V ruskom ľude sa objavila obrovská víťazná sila, ktorá prv nemala možnosť sa prejaviť. Prítom, prirodzene, došlo k zníženiu kultúrnej úrovne, lebo vysoká kultúra sa vždy utvára cestou kvalitatívneho výberu a v pomerne nízkom kruhu elity. Boľševíci sa dostali k moci v revolúcii obľudne, s obľudným výrazom v tvári, s obľudnými gestami. Bolo to dané nielen tým, že nepatrili k tej vrstve, v ktorej sa vypestovala kultúrna forma a spôsoby, viac zodpovedajúce predstavu o kráse, ako aj tým, že v nich bolo veľa nenávisťi, pomstivosti, ressentimentu, ktoré sú vždy obľudné, nemali ešte nijaký štyl, ešte u nich nedošlo k stormovaniu. Revolúcie vždy majú svoju obľudnú stránku. Aj tí, ktorí chcú byť zvlášť verní kráse, nemôžu byť v revolúciách príliš aktívni. Ostatne, boľševická masa priniesla so sebou určitý štyl, štyl vojny, a to vojny rozkladnej. Je to jeden z hlavných faktorov ruskej komunistickej revolúcie. Rusom nie je vlastná rétorika a teatrálnosť, ktorých bolo tak veľa vo francúzskej revolúcii. Preto ruská revolúcia bola hrubá, ale to môže byť jej prednosť.

Ruská komunistická revolúcia bola do značnej miery určovaná vojnou. Lenin, ako aj Marx a Engels, prikladal obrovský význam vojne, ako najpriaznivejšiemu okamihu pre uplatnenie experimentu komunistickej revolúcie. V tomto ohľade je u komunistov prekvapujúca dvojakosť, ktorá môže vzhudiť dojem pokrytectva a

czynizmu, a ktorú sami presadzujú ako dialektický vzťah ku skutočnosti. Ktože sa viac než komunisti rozhoročoval nad imperialistickou vojnou a kto proti nej protestoval viac než oni? Práve komunisti, ktorí sa, ostatne, vždy tak nenazývali, a predstavovali ľavé krídlo sociálnych demokratov internacionalistov, chceli zmarit vojnu, alebo aspoň sa tak tvárili, že ju chcú zmarit. A zároveň v Rusku práve komunisti najviac vojnu získali, vojna ich priviedla k víťazstvu. Komunisti alebo socialisti-internacionalisti, ktorí protestovali proti vojne, výborne predvídali, že svetová vojna im môže byť len priaznivá. Nemyslím, že by ich bolo možné obviniť z neúprimnosti a falše. Je to dialektická neúprimnosť a falšnosť. Marxizmus sa vecku nazdáva, že dobro sa uskutočňuje skrze zlo, svetlo skrze tmu. Veď taký je aj postoj ku kapitalizmu, ktorý je najväčším zlom a nespravodlivosťou, a zároveň je nevyhnutná cesta k triumfu socializmu. V kapitalistických fabrikách sa pripravuje budúce mocné ľudstvo. Komunisti v podstate vôbec nechceli, aby k vojne nedošlo, chceli len vstúpiť do vedomia mäs, že vojna kapitalistických štátov je to strašné zlo, ktoré umožní a vynúti si povstanie proti tomuto zlu. Komunizmus chcel a chce vojnu, ale na to, aby vojnu národov premiesol na vojnu tried. Celý štyl ruského a svetového komunizmu vyšiel z vojny. Keby nebolo vojny, koniec koncov beztak by bola v Rusku revolúcia, ale pravdepodobne neskôr, a bola by iná. Neúspešná vojna vytvorila najpriaznivejšie podmienky pre víťazstvo boľševikov. Rusi svojou povahou majú sklon k maximalizmu a maximalistický charakter ruskej revolúcie bol veľmi pravdepodobný. Protiklady a rozkoly dosiahli v Rusku maximálnu intenzitu. Ale len atmosféra vojny u nás vytvorila typ víťazného boľševizmu, vyzdvihla nový typ boľševkavítaza a dobyvateľa. Práve vojna s jej návykmi a metódami preporodila typ ruskej inteligencie. Metódy vojny sa premiesli dovnútra krajiny. Objavil sa nový typ militarizovaného mládeho človeka. Na rozdiel od starého typu inteligenta je nahľadko vyholený, vylahnutý, s pevnou a rúznou chôdzou, má vzhľad dobyvateľa, nie je preberčivý v prostriedkoch, a vždy je hotový k násiliu, je posadnutý vôľou k

moci a silie, prebija sa do prvých radov života, chce byť nielen učiteľom, ale aj budovateľom a organizátorom. Len s takým mladým človekom z roľníkov, robotníkov a polointeligencie bolo možné uskutočniť komunistickú revolúciu. Nedala sa vykonať s rojkom, útrpným a vždy pripraveným trpieť, typom starej inteligencie. Ale je veľmi dôležité mať na pamäti, že ruská komunistická revolúcia sa zrodila v nešťastí a z nešťastia, nešťastia rozkladnej vojny, nezrodila sa z tvorivého nadbytku sľ. Ostatne, revolúcia vždy prináša nešťastie, vždy predpokladá zahusťenie tmy minulosti. V tom je jej osudový charakter. Nie je nič hroznejšie, než rozkladná vojna, rozkladajúca sa armáda, a pritom kolosálna, mnohomiliónová armáda. Rozloženie vojny a armády vytvára chaos a anarchiu. Rusko bolo postavené pred taký chaos a revolúciu. Stará moc stratila akúkoľvek mravnú autoritu. Neverili jej, a v čase vojny jej autorita ešte viac upadla. Vo vlastenectvo vlády neverili a podozrievali ju z tajných sympatií k Nemcom a zo zámeru uzavrieť separátny mier. Nová liberálno-demokratická vláda, ktorá nastúpila po februárovom prevrate, proklamovala abstraktné ľudské princípy, ktoré nemali nijakú organizujúcu platnosť, nemali energiu, ktorou by sa infikovali masy. Dočasná vláda vkladala svoje nádeje na ústavodarné zhromaždenie, idei ktorého bola doktrinársky oddaná, v atmosfére rozkladu, chaosu a anarchie chcela z usťachitých pohnutí pokračovať vo vojne do víťazného konca, zatiaľ čo vojaci boli hotoví utiecť z frontu a národnú vojnu premeniť na vojnu sociálnu. Postavenie dočasnej vlády bolo natoľko ťažké a bezvýchodiskové, že sotva je možné prísne ju súdiť a obviňovať. Kerenskij bol človekom revolúcie v jej prvom štádiu. V živle revolúcie, a zvlášť revolúcie podniknutej vojnou, nikdy nemôžu triumfovať ľudia umiernených, liberálnych, humanitných zásad. Zásady demokracie sa hodia pre mierový život, aj to nie vždy, ale nie pre revolučnú dobu. V revolučnej epoche víťazia ľudia krajných zásad, ľudia so sklonom a schopnosťou k diktatúre. Len diktatúra mohla zastaviť proces definitívneho rozkladu a triumfu chaosu a anarchie. Vzbúreným masám bolo treba

dať heslá, v mene ktorých by sa tieto masy organizovali a disciplinovali, potrebné boli chytré symboly. V tomto okamihu sa bolševizmus, ktorý dávno pripravoval Lenin, ukázal ako jediná sila, ktorá na jednej strane mohla dôveršovať rozklad starého, a z druhej strany organizovať nové. Len bolševizmus sa ukázal schopným zvládnuť situáciu, len on zodpovedal masovým inštinktom a reálnym vzájomným vzťahom. A demagogicky využíval všetko.

Bolševizmus využíval všetko pre svoje víťazstvo. Využil bezmocnosť liberálno-demokratickej vlády, nevhodnosť jej symboliky pre utvorenie vzbúrenej masy. Využil objektívnu nemožnosť ďalej viesť vojnu, pálos ktorej sa beznádejne vytratili, nechut' vojakov pokračovať vo vojne, a vyhlásil mier. Využil neorganizovanosť a nespokojnosť roľníkov a roľníkom odovzdal všetku pôdu, čím zlikvidoval zvyšky feudalizmu a nadvlády sfachty. Využil ruské tradície despotického riadenia zhora, a namiesto nezvyklej demokracie, pre ktorú nejestvovali návyky, proklamoval diktatúru, ktorá sa viac ponáhľala na starý cárizmus. Využil vlastnosti ruskej psychiky, vo všetkom protikladnej seklarizovanej buržoáznej spoločnosti, jej hľadanie sociálnej spravodlivosti a kráľovstva Božieho na zemi, jej schopnosť prinášať obete a trpezlivo znášať útrapy, ale aj prejavovať hrubosť a krutosť, využil ruský mesianizmus, ktorý vždy zostal, hoci v neuvvedomelej forme, ruskou vierou v osobitné cesy Ruska. Využil historický rozkol medzi ľudom a kultúrnou vrstvou, nedôveru ľudu k inteligencii a ľahko rozdrvil inteligenciu, ktorá sa mu nechcela podriaďiť. Absorboval aj sektarstvo ruskej inteligencie, aj ruské národnictvo, a pretvoril ich v súlade s požiadavkami nového života. Zodpovedal tomu, že ruskému národu chýbali rímske pojmy o vlastnícve a buržoáznych cnostiach, zodpovedal ruskému kolektivismu, ktorý mal náboženské korene. Využil strokotanie patriarchálneho životného štýlu v ľude a rozklad starých náboženských predstáv. Začal tiež masívu presadzovať zhora novú civilizáciu, ako to svojho času robil Peter.

v ľudovej viere, v novej viere robotnícko-roľníckych mäs, tiež sa uvedomuje a uvrzdzuje ako posvätná ríša, ako teokracia naruby. Stará ruská monarchia spočívala na ortodoxnom svetonázore, vyzdžďovala žit' v súlade s ním. Nový ruský komunistický štát tiež spočíva na ortodoxnom svetonázore a vyzdžaduje aj súlad s ním s ešte väčšou donucovacou mocou. Posvätná ríša je vždy diktatúrou svetonázoru, vždy vyzdžaduje ortodoxnosť, vždy vyrvrhuje pluralítov. Totalitarizmus, požiadavka celostnej viery ako základu ríše, zodpovedá hlbokým nábožensko-sociálnym inštinktom ľudu. Sovietska komunistická ríša svojou duchovnou štruktúrou sa veľmi ponáka na moskovskú pravosávnu ríšu. Je v nej tá istá dýchavičnosť. XIX. storočie v Rusku nebolo celostné, bolo rozdvojené, bolo storočím slobodného hľbania a revolúcie. Revolúcia uvrvorila totalitnú komunistickú ríšu, a v tej ríši pohasol revolučný duch, vymizlo slobodné hľbanie. V tejto ríši sa robí pokus podriadit' všetok ľud štátnemu katechizmu. Ruský etatizmus mal vždy ako rub ruský anarchizmus. Komunistická revolúcia svojho času využívala anarchické inštinky, ale dospela ku krajnému etatizmu, podláčajúcejmu každý prejav ruských anarchických inštinktov.

Ruský národ neuskutočnil svoju mesiansku ideu o Moskve ako Treťom Ríme. Nboženský rozkol XVII. storočia ukázal, že moskovské cárstvo nie je Treťím Rímom. Prirodzenc, ešte menej bolo uskutočnením idey Treťieho Ríma peterburgské impérium. V ňom došlo k defínitívnemu rozpoleniu. Mesianska idea ruského národa dostala alebo apokalyptickú formu, alebo formu revolúciu. A tu v osude ruského národa došlo k ohromujúcej udalosti. Namiesto Treťieho Ríma sa v Rusku podarilo uskutočnit' Treťiu internacionálu, na ktorú sa preniesli mnohé črtý Treťieho Ríma. Trečia internacionála je tiež posvätnou ríšou a tiež sa zakladá na ortodoxnej viere. Na Západe veľmi zle chápu, že Trečia internacionála nie je Internacionáliou, lež ruskou národnou ideou. Je to transformácia ruského mesianizmu. Západní komunisti, ktorí sa primkli k Tretej internacionále hrajú ponižujúcu

úlohu. Nechápu, že keď sa pripojili k Tretej internacionále, pripojili sa k ruskému národu a uskutočňujú jeho mesianske poslanie. Počul som, že na francúzskom komunistickom zhromaždení jeden francúzsky komunista povedal: "Marx sa vyslovil, že robotníci nemajú vlasť, bolo to správne, ale teraz už to správne nie je, lebo majú vlasť, a to je Rusko, je to Moskva, a robotníci musia brániť svoju vlasť". Je to celkom tak, a všetci by si to mali uvedomiť. Stalo sa to, čo Marx a západní marxisti nevedeli predvídať, došlo akoby k stotožneniu dvoch mesianizmov, mesianizmu ruského národa a mesianizmu proletariátu. Ruský robotnícko-roľnícky ľud je proletariátom, a celý svetový proletariát, od Francúzov po Číňanov, stáva sa ruským národom, vo svete jediným národom. A toto mesianske povedomie, robotnícke a proletárske, sprevádza takmer slavianofilský postoj k Západu. Západ sa takmer stotožňuje s buržoáziou a kapitalizmom. Nacionalizácia ruského komunizmu, ktorú všetci dosvedčujú, má svoje korene v tom fakte, že komunizmus sa uskutočňuje len v jednej krajine, v Rusku, a komunistická ríša je obkolesená buržoáznyimi kapitalistickými štátmi. Komunistická revolúcia v jednej krajine nevyhnutne vedie k nacionalizmu a nacionalistickej medzinárodnej politike. Vidíme, napríklad, že sovietska vláda sa teraz oveľa viac zaujíma o kontrakty s francúzskou vládou, než o slyky s francúzskymi komunistami. Len Trockij zostáva internacionalistom, naďalej tvrdí, že komunizmus v jednej krajine uskutočnit' nemožno a požaduje svetovú revolúciu. Preto aj bol vylúčený, ukázal sa nepotrebným, lebo nezodpovedal konštruktívnemu národnému obdohu komunistickej revolúcie. V sovietskom Rusku sa dnes hovorí o socialistickej vlasti a chcú ju brániť, v jej mene sú hotoví obetovať život. Ale socialistická vlasť je stále to isté Rusko, a v Rusku možno po prvý raz vzniká ľudové vlastenectvo. Toto vlastenectvo je pozitívnym faktorom, ale nacionalizmus môže prijat' aj negatívne formy. Nebezpečenstvo zo strany Japonska a Nemecka posilňuje ruské vlastenecské povedomie. Porážka sovietskeho Ruska by bola porážkou komunizmu, porážkou svetovej idey, ktorú hlása ruský národ.